

Original Research

A Phenomenological Study of the Semantic Representation of Leisure Experience among Adolescent Girls of Different Social Classes

**Parvaneh Alaei¹
Fahimeh Vajde²**

Abstract

Leisure time is considered a good opportunity for self-actualization, experiencing personal freedom and social expression, relationships and social interactions, and its importance is so great that its satisfaction is considered as an important and effective factor in experiencing life satisfaction. The present research, with a phenomenological approach, has studied qualitatively the emotions and attitudes of adolescent girls of different social classes in Tabriz city about leisure. The sampling methods were purposeful and snowball, and for this purpose, a semi-structured interview was conducted with 45 female students from poor, middle and wealthy social classes. The interviews continued until theoretical saturation was reached, and obtained data were manually analyzed using the seven-step Clayse method. The findings of the research showed that adolescent girls don't have proper and planned leisure time. According to their understanding, five main categories were identified: Educational, family, structural factors, religious affiliation and socio-cultural factors, each of which includes numerous concepts including thirteen sub-categories. The results obtained will be useful in policies and planning to optimize the leisure time of different social groups, especially among adolescent girls.

¹. Assistant Professor, Department of Family Studies, Faculty of Education and Psychology, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran. Allaei@Azaruniv.ac.ir. **(Corresponding Author)**

² . M.Sc in Women's Studies, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran. f.vajde@gmail.com

Submit Date: 2024/21/04

Accept Date: 2024/14/10

10.22051/JWSPS.2025.45502.2809

Keywords

Leisure, Free time, Social class, Adolescent, Lived experience, Phenomenology

Introduction

Bourdieu believes that a person's upbringing in a family and a certain class has a great impact on choosing her leisure time. The specific life style of people and their access to different facilities affect their leisure activities. Importance of leisure activities is to the extent that its satisfaction is considered as an effective factor in experiencing life satisfaction, nevertheless, the researches related to leisure time are mostly based on measurement of the type and duration of activities, and the concept and experience of leisure time have been less discussed. Therefore, it is important to conduct related research, especially studying the different people's understanding and comprehension to the meaning and concept of leisure and identifying the effective factors. In addition to compensating the existing research gap, it will be useful to in achieve a precise definition of leisure concept and identify effective factors on it in different social classes, and its results can be used in the optimization of leisure time of different social group. Adolescence is a stormy period of growth and the most fundamental developmental changes take place in this stage; these rapid developmental changes, along with environmental differences, affect people's lived experience and their feelings and perceptions. The current research aims to understand and identify the meaning of leisure from the perspective of adolescent girls of different social classes (poor, middle and wealthy) in Tabriz city. Main questions are: What are the feelings and perceptions of adolescent girls of different social classes in Tabriz about leisure? And what factors affect its experience?

Methodology

The present qualitative study employed the phenomenological method to investigate the lived experiences of adolescent girls from different social classes of Tabriz city about leisure. The sampling method was purposeful-snowball and semi-structured interviews were conducted with 45 female adolescents from poor, middle and prosperous social classes, 15 people from each class participated. The interviews continued until theoretical saturation was reached, and obtained data were manually analyzed using the seven-step Claysey method. After examining the primary codes and comparing differences and similarities, the semantic relationship between the codes was determined and by

classification of the primary codes, 13 subcategories and 5 main categories were extracted.

Findings

The 5 main categories and 13 sub-categories were identified to understand the concept of leisure from the perspective of female students of the second period of high school in different social classes:

Table 1: Main and sub categories

main components	Subcategory	Axial codes
Educational factors	Attitudes	- Management attitude - Attitude of students
	School facilities	
	Entrance Exam	
Family factors	Family education patterns (parenting styles)	- Perception of parental control (authoritarian parenting style) - Perception of filial piety (permissive parenting style)
	Family communication pattern	- Interpersonal relationships (the centrality of the mother's role) - Gratitude towards parents
	Social status of the family	
	Family lifestyle	- Extracurricular activities (sports, art, recreation and entertainment) - Friends and relationships outside the family
	Financial issues and conditions	
Structural factors (infrastructures)	Society structure	- Community facilities - Social attitudes
	Family structure	- Financial and economic - Culture and attitude
	School structure	
Religious affiliation		
Socio-cultural factors	Social factors and expectations	- Social strictures - Social dependencies

	Cultural factors	- Appearance and cover - Cultural restrictions - Migration
--	------------------	--

Results

The results of this study show that social class factor has a direct and indirect effect on different aspects of leisure time of adolescent girls; So that each of the five main categories with respect to the social class of individuals has different effects on their leisure time. This means that the effect of the social class on the quality of leisure time of participating female teenagers cannot be neglected; In other words, the upbringing of a person in a particular family and class has a great impact on quality of her leisure time.

The findings of this research will be useful in policy making and proper planning in order to optimize leisure time of different social groups, especially for adolescent girls; In this regard, it is important to pay attention to several points: First, every school in accordance with its social and regional classification requires a different planning for improving the quality of leisure time of students; therefore, it is necessary for school administrators to pay extra attention to it. Second, entrance exam is important in schools of all social classes for different reasons and degrees and has priority, however, healthy and balanced growth of adolescents requires attention to all aspects of growth and the leisure time of adolescents should not be neglected under the pretext of entrance exam. Thirdly, families are not well aware of the importance of the leisure time of their daughters and as a result, leisure activities are on the sidelines of the family plans, while it is necessary for families to consider the issue of leisure time for adolescents as important; And according to their capacity and conditions, families should properly include leisure activities in their schedule, and plan for it and participate actively. Fourth, recreational facilities are not the same in different parts of the city, and girls of different social classes don't have equal access to the available facilities. In addition, almost all the participants were dissatisfied with the amount of available facilities and the social and cultural strictures affecting the use of it. Therefore, it is necessary for the officials and trustees to pay more attention to the provision and distribution of adequate, appropriate and proportionate infrastructure and structural facilities in girls' leisure activities, So that girls of all social classes in different parts of the city can benefit from it. Also, the cultural and educational officials of the society should provide appropriate and constructive educational programs in the direction of creating a culture about the importance and priority of leisure activities for families, especially adolescent girls as future mothers, in

which a correct and healthy model of leisure activities to be introduced and be compatible with religious, cultural and social values and norms.

References

- Álvarez Muñoz, J. S. & Hernández Prados, M. Á. (2023). Types of family leisure activities in families with adolescents. *Journal of Family Issues*, 45(1), 285-302.
- Bélair, M. A., Kohen, D. E., Kingsbury, M. & Colman, I. (2018). Relationship between leisure time physical activity, sedentary behaviour and symptoms of depression and anxiety: Evidence from a population-based sample of canadian adolescents. *BMJ Open*, 8(10), 1-8.
- Chen, C. Y., Lin, Y., Lee, C. Y., Lin, Y. K., Chen, W. & Shih, J. R. (2019). Family leisure and subjective well-being: Do patterns and timing matter? *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 47(9), 1-7.
- Eime, R. M., Young, J. A., Harvey, J. T., Charity, M. J., Payne, W. R. (2013). A systematic review of the psychological and social benefits of participation in sport for children and adolescents: Informing development of a conceptual model of health through sport. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 10(98), 1-21.
- Gholipour, M., Mahdavi, M. S. & Saroukhani, B. (2017). Role of the globalization of communications (Internet and satellite) on young women's leisure time (Case study: Young women in Mazandaran). *Sociological Studies of Youth*, 7(22), 101-118. (In Persian)
- Greenwood Parr, M. & Lashua, B. D. (2004). What is leisure? the perceptions of recreation practitioners and others. *Leisure Sciences*, 26(1), 1-17.
- Hezar Jribi, J. & Arfaie_Eindin, R. (2012). Leisure time and social health. *Social Development & Welfare Planning*, 3(10), 39-64. (In Persian)
- Heydary, H., & Mansoori, S. (2022). Leisure time and gender: A reflection on the lived experience of female students of Shiraz university. *Quarterly Journal of Woman and Society*, 12(48), 67-82. (In Persian)
- Jafari Haftkhani, N., Rezania, S. & Saffari, M. (2020). Leisure for metropolitan women; explaining leisure problems for married women in Tehran. *Urban Sociological Studies*, 10(34), 123-150. (In Persian)

- Khelghati, M. (2020). Evaluation of spending leisure time in social media. *Journal of Culture-Communication Studies*, 21(49), 123-146. (In Persian)
- Kleiber, D. Larson, R. & Csikszentmihalyi, M. (1986). The experience of leisure in adolescence. *Journal of Leisure Research*, 18(3), 169-176.
- Kono, S., Ito, E. & Gui, J. (2022). Leisure's relationships with hedonic and eudaimonic well-being in daily life: An experience sampling approach. *Leisure Sciences*, 1-20.
- Mansouri, M., Farzan, F. & Hamidi, M. (2021). Paradigm model of students' leisure time spending. *Sport Physiology & Management Investigations*, 12(4), 125-140. (In Persian)
- Mirhosseini, Z. & Ashouri, S. (2023). Recovering the socio-economic role of female academic entrepreneurs through small and medium-sized entrepreneurship: A narrative research. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 21(2), 7-33. (In Persian)
- Mobily, K. E. (2006). Meanings of recreation and leisure among adolescents. *Leisure Studies*, 8(1), 11-23.
- Murray, C. & Zvoch, K. (2011). Teacher--student relationships among behaviorally at-risk African American youth from low-income backgrounds: Student perceptions, teacher perceptions, and socioemotional adjustment correlates. *Emotional and Behavioral Disorders*, 19(1), 41– 54.
- Rabbani, R. & Shiri, H. (2010). Leisure time and social identity. *Journal of Iranian Cultural Research*, 2(4), 209-242. (In Persian)
- Rafatjah, M. (2011). Leisure and cultural norms. *Journal of Iranian Cultural Research*, 4(1), 151-220. (In Persian)
- Rasoulzade Aghdam, S., Adlipour, S. & Hedayati Khoshmehr, A. (2018). *Sociology of Leisure time and Studying*. Tehran: Asatir Parsi and Chapar. (In Persian)
- Seyedan, F. (2109). Needs assessment of leisure needs of male and female members of student organization in Tehran. *Quarterly Journal of Family and Research*, 16(3), 125-152. (In Persian)
- Su, Y., Li, X., Li, H., Xu, J. & Xiang, M. (2023). Association between sedentary behavior during leisure time and excessive weight in chinese children, adolescents, and adults. *Nutrients*, 15(2), 424.

- Shaw, S. M. (2018). Leisure, recreation or Free time? measuring time usage. *Journal of Leisure Research*, 18(3), 177-189.
- Teimouri, H., Forouzan, F. & Safari, A. (2019). Analysis the model of employees' leisure time management at the workplace in mix method approach. *Management Studies in Development and Evolution*, 28(94), 63-84.
- Yerkes, M. A., Roeters, A. & Baxter, J. (2020). Gender differences in the quality of leisure: A cross-national comparison. *Journal of Community, Work & Family*, 23(4), 367-384.
- Zanjari, N., Sadeghi, R. & Delbari A. (2019). Analysis of gender differences in time use among Iranian older adults. *Salmand: Iranian Journal of Ageing*, 13(5), 588-603. (In Persian)

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مطالعه پدیدارشناسی از بازنمایی معنایی تجربه فراغت در میان دختران نوجوان طبقات اجتماعی مختلف

پروانه علائی^۱

فهیمه وجدی^۲

چکیده

اوقات فراغت فرصت خوبی برای خودشنکوفایی، تجربه آزادی شخصی، بیان اجتماعی، روابط و تعاملات اجتماعی محسوب می‌شود و اهمیت آن به حدی است که رضایت از آن عامل مهم و مؤثری در تجربه رضایت از زندگی به‌شمار می‌رود. لذا، پژوهش حاضر با رویکرد پدیدارشناسی به مطالعه کیفی احساسات و ادراکات دختران نوجوان طبقات اجتماعی مختلف شهر تبریز درباره فراغت پرداخته است. روش نمونه‌گیری به صورت هدفمند و گلوله برفی بوده و برای این منظور، با ۴۵ دانش‌آموز دختر از طبقات اجتماعی ضعیف، متوسط و مرفه مصاحبه نیمه‌ساختاریافته به‌عمل آمد. مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت و داده‌های به‌دست‌آمده به روش هفت مرحله‌ای کلایزی و به‌صورت دستی تحلیل شد. یافته‌های پژوهش بیان‌گر آن است که دانش‌آموزان از اوقات فراغت مناسب و برنامه‌ریزی‌شده‌ای برخوردار نیستند؛ متناسب با درک آنان، پنج مقوله اصلی شامل تحصیلی، خانوادگی، ساختاری، وابستگی مذهبی و عوامل اجتماعی - فرهنگی شناسایی شد که دربرگیرنده مفاهیم متعددی مشتمل بر سیزده خرده‌مقوله هستند. استفاده از نتایج حاصله در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های با هدف بهینه کردن اوقات فراغت گروه‌های مختلف اجتماعی به‌ویژه دختران نوجوان، مفید خواهد بود.

^۱. استادیار گروه مطالعات خانواده، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران. (نویسنده مسئول)

Allaei@Azaruniv.ac.ir

^۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مطالعات زنان، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.

f.vajde@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۲

10.22051/JWSPS.2025.45502.2809

واژگان کلیدی

فراغت، وقت آزاد، طبقه اجتماعی، نوجوان، تجربه زیسته، پدیدارشناسی

مقدمه و بیان مسئله

فراغت به عنوان یک پدیده اجتماعی - فرهنگی مشترک بین اقشار مختلف جامعه، به وضعیت ذهنی ادراک شده افراد اطلاق می شود که در طی آن، فرد احساس رهایی و آزادی ذهنی می کند (تیموری و همکاران، ۱۳۹۸: ۶۴). فراغت مبتنی بر ساخت های اجتماعی است (Yerkes et al, 2020: 14) و برای افراد مختلف جامعه، معنا و تأثیر متفاوتی دارد (زنجری و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۹۹). به اعتقاد بوردیو^۱، پرورش شخص در خانواده و طبقه ای خاص بر انتخاب اوقات فراغت تأثیر بسیاری دارد. تجربه های کودکی فرد بر علایق، منش، شکل گیری عادت های پرورش فردی و برداشت آنان از فراغت تأثیر می گذارد (رفعت جاه، ۱۳۹۰: ۱۶۱ به نقل از خلقتی، ۱۳۹۹: ۱۲۹). از نظر بوردیو، سرمایه های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نمادین، موقعیت اجتماعی افراد را تعیین می کند؛ افراد با موقعیت اجتماعی مشابه از سبک زندگی و عادت های یکسانی برخوردارند که در انتخاب فعالیت های فراغتی آنان نقش دارد (سیدمن، ۱۳۹۵ به نقل از رسول زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۳). بنابراین، سبک خاص زندگی افراد و دسترسی آن ها به امکانات مختلف و متفاوت عملاً بر فعالیت های فراغتی آنان مؤثر است (خلقتی، ۱۳۹۹: ۱۲۹).

زنان به عنوان نیمی از جمعیت جامعه و یک طبقه مهم اجتماعی، عمدتاً به فعالیت های هنری و مبتنی بر نقش های سنتی جنسیتی می پردازند (زنجری و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۹۷ و سیدان، ۱۳۹۸: ۱۲۹) و انتظار می رود بیشتر اوقات فراغت خود را در خانه و خانواده بگذرانند (گرین، ۱۹۹۰ به نقل از رفعت جاه، ۱۳۹۰: ۱۶۰). زنان، منابع، وقت و فرصت فراغت کمتری دارند (مونترربیو^۲، ۲۰۰۹ به نقل از حیدری و منصوری، ۱۴۰۰: ۷۳)، به طوری که مشارکت آنان در فعالیت های فراغتی کمتر از پسران و حد متوسط است (ربانی و شیرینی، ۱۳۸۸: ۲۲۸) و با وجود منابع مادی،

^۱. Bourdieu

^۲. Monterrubio

فرهنگی و فضاهای فراغتی کمتر، با قیدها و الزامات بیشتری روبه‌رو هستند (شو و همکاران^۱، ۱۹۹۱ به نقل از حیدری و منصوری، ۱۴۰۰: ۷۲). دختران طبقه اجتماعی بالا گرایش به انجام فعالیت‌های دارند که آن‌ها را در هر زمینه‌ای از طبقات متوسط و پایین متمایز سازد و محدودیت‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اجازه ورود سایر طبقات را به آن فعالیت‌ها ندهد (حیدری و منصوری، ۱۴۰۰: ۷۸).

باید توجه داشت که ارزش فعالیت‌های مربوط به اوقات فراغت کمتر از سایر فعالیت‌های غیرفراغتی نیست (کرباسی، ۱۳۸۲ به نقل از منصوری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۶) و فرصت خوبی برای خودشنکوفایی، تجربه آزادی شخصی و بیان اجتماعی، روابط و تعاملات اجتماعی محسوب شده (کلی^۲، ۲۰۱۲ به نقل از جعفری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۴) و اهمیت آن به حدی است که رضایت از آن به‌عنوان عامل مهم و مؤثری در تجربه رضایت از زندگی به‌شمار می‌رود (جعفری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۴). رضایت از اوقات فراغت و نحوه گذراندن آن با فعالیت‌های اجتماعی و جسمانی بر سلامت اجتماعی (هزارجریبی و ارقعی، ۱۳۹۱: ۳۹) و سلامت روانی و بهزیستی ذهنی (Kono et al, 2022: 1) تأثیر مثبتی داشته و با عزت‌نفس بالا، کارکرد اجتماعی بهتر و رضایت‌مندی بیشتر از زندگی همراه است (Eime et al, 2013: 101)، اما با اضطراب و افسردگی رابطه معکوس دارد (Bélair et al, 2018: 1).

با وجود اهمیت اوقات فراغت و تأثیر آن بر ابعاد مختلف زندگی، مرور ادبیات موضوعی حاکی از آن است که پژوهش‌های مربوط به اوقات فراغت عمدتاً بر پایه اندازه‌گیری نوع و مدت فعالیت‌ها بوده و کمتر به درک معنا و تجربه فراغت پرداخته‌اند. بنابراین، انجام تحقیقات مربوط به مطالعه درک و معنادهی افراد مختلف درباره مفهوم فراغت و شناسایی عوامل مؤثر، حائز اهمیت بوده و علاوه‌بر جبران خلأ پژوهشی موجود، در دستیابی به تعریف دقیق‌تری از مفهوم فراغت و عوامل مؤثر بر آن در طبقات اجتماعی مختلف مفید خواهد بود و از نتایج حاصله

^۱. Shaw et al

^۲. Kelly

می‌توان در سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها برای بهینه‌سازی اوقات فراغت گروه‌های مختلف اجتماعی بهره برد. البته، مطالعات محدودی وجود دارند که به مطالعه تجربه زیسته افراد از اوقات فراغت پرداخته‌اند. برای مثال؛ حیدری و منصوری (۱۴۰۰) با مطالعه تجربه زیسته دانشجویان دختر نشان دادند جهت‌گیری فراغتی فردمحور، محدودیت ساختارهای جامعه برای فراغت، بسترهای فراغتی تبعیض‌آمیز، عدم امنیت در گذران اوقات فراغت و جهت‌گیری اقتصادمحور فراغت بر الگوهای فراغتی دختران مؤثر هستند. اما باید توجه نمود این مطالعه با نگاه جنسیتی به بررسی تجربه زیسته دانشجویان دختر در مقاطع مختلف تحصیلی پرداخته است؛ گروهی که به لحاظ دوره سنی و رشدی، شرایط زندگی و تحصیلی متفاوتی دارند. حال آن‌که تجارب افراد متأثر از شرایط زندگی آنان است. نوجوانی دوره طوفانی رشد محسوب می‌شود و اساسی‌ترین تحولات رشدی در این مرحله اتفاق می‌افتد (Murry & Zvoch, 2011: 43). تغییرات سریع رشدی این دوره بحرانی و انتقالی در کنار تفاوت‌های محیطی، تجارب افراد از زندگی و احساسات و ادراکات آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از این‌رو، پژوهش حاضر با هدف درک و شناسایی معنای فراغت از دیدگاه نوجوانان دختر طبقات اجتماعی مختلف (ضعیف، متوسط و مرفه) شهر تبریز، در تلاش برای پاسخ به این سوالات است:

- احساسات و ادراکات دختران نوجوان طبقات اجتماعی مختلف شهر تبریز درباره فراغت چگونه است؟
- چه عواملی بر تجربه آن تأثیر می‌گذارند؟

پیشینه تجربی

مطالعاتی که سعی نموده‌اند با بررسی معنای فراغت در گروه‌های مختلف، در دستیابی به درک درستی از آن راهگشا باشند، در ادامه مورد اشاره قرار گرفته‌اند.

الوارز مونز و همدنز پرادوس^۱ (۲۰۲۳) نشان دادند غذا خوردن، تماشای فیلم و خرید پرتکرارترین فعالیت‌های مشترک بین خانواده و نوجوان است. سن، عملکرد تحصیلی و سطح

^۱. Álvarez Muñoz & Hernández Prados

تحصیلات والدین دیگر متغیرهایی بودند که به‌طور معنی‌داری با انواع فعالیت‌های اوقات فراغت خانوادگی مرتبط بودند.

چن و همکاران^۱ (۲۰۱۹) نقش خانواده را به‌عنوان کوچک‌ترین ساخت اجتماعی در فعالیت‌های فراغتی مورد توجه قرار داده‌اند. مطالعه ۷۱۱ نوجوان در ارتباط با رابطه نوع و مدت فعالیت‌های خانوادگی اوقات فراغت با بهزیستی ذهنی نشان داد هرچه نوجوان بیشتر به اتفاق خانواده اوقات فراغت خود را پر کند، از بهزیستی ذهنی بیشتری برخوردار است، حتی اگر این فعالیت‌ها به‌گونه‌ای باشد که خیلی کم نوجوانان و خانواده را درگیر کند. بنابراین، نقش فعالیت‌های خانوادگی اوقات فراغت بر بهزیستی ذهنی نوجوان تأیید شد و این نتایج نشان داد وقت گذراندن با خانواده به هر شکل و به هر اندازه مهم است و باید مورد توجه متولیان و سیاست‌گذاران تربیتی باشد.

شو و^۲ (۲۰۱۸) دریافت که تعبیر گروه‌های مختلف جمعیتی از مفهوم اوقات فراغت متفاوت بوده و دربرگیرنده مضامینی چون فعالیت‌های ذهنی، وقت آزاد و تفریحی است. سیاهه این فعالیت‌ها در عین هم‌پوشانی زیاد بین گروه‌ها، به‌قدری گسترده بود که حتی گاه کار و فعالیت‌های اجباری و ضروری را نیز شامل می‌شد. البته برخی فعالیت‌ها بیشتر مصداق فراغت بود.

موبیلی^۳ (۲۰۰۶) با تحلیل دیدگاه دانش‌آموزان دبیرستانی از فراغت، آن را به‌عنوان هرگونه فعالیت خوشایند توأم با تجربه لذت و دور از اجبار و الزام تعریف نمود.

گرنوود پار و لاشیوا^۴ (۲۰۰۴) نیز با هدف رسیدن به اجماع در مورد تعریف اوقات فراغت به‌منظور برنامه‌ریزی در جهت بهبود خدمات مربوطه، در نهایت با ارائه تعریف سنتی از اوقات فراغت و پذیرش چندبعدی بودن و تعبیر آن به فعالیت‌هایی که در وقت آزاد افراد انجام می‌پذیرد،

^۱. Chen et al

^۲. Shaw

^۳. Mobily

^۴. Greeneood Parr & Lashua

تأکید نمودند که انجام تحقیقات بیشتر برای درک دقیق‌تر و درست‌تر مفهوم فراغت و افزایش گستره دانش مربوطه در جهت ارائه خدمات بهتر لازم است.

کلیبر و همکاران^۱ (۱۹۸۶) با بررسی گزارش روزانه ۷۵ نوجوان نشان دادند در فعالیت‌های اوقات فراغت، آزادی عمل، انگیزه درونی و عاطفه مثبت بیشتری تجربه شده و چالش و تمرکز بیشتری را در پی دارد. برخی فعالیت‌ها و مشغولیت‌های اوقات فراغت مثل ورزش، هنر و سرگرمی و بازی‌های رایانه‌ای بیشتر از سایر فعالیت‌ها، نوجوانان را به چالش می‌کشند و به تمرکز بیشتری نیز نیاز دارند. اما فعالیت‌های انفعالی و آرام مثل تماشای برنامه‌های تلویزیونی و معاشرت‌های اجتماعی نیز به مثابه تمرینی برای نقش‌های سستی دوران بزرگسالی در آینده محسوب می‌شوند و چالش و تمرکز کمتری در پی دارند.

در بهره‌گیری از نتایج پژوهش‌های انجام گرفته باید دقت شود که فعالیت‌های فراغتی متأثر از شرایط فردی و محیطی است؛ حتی به‌نظر می‌رسد دوره تاریخی که افراد در آن به‌سر می‌برند نیز در این میان تأثیرگذار باشد. به گونه‌ای که با تغییرات گسترده در زمینه فناوری و سبک زندگی، شیوه گذراندن اوقات فراغت نیز دچار تغییر و تحولات شده است. برای مثال؛ سو و همکاران^۲ (۲۰۲۳) با مطالعه بر روی یک نمونه ۳۶,۱۶۹ نفری دریافتند غالب‌ترین شیوه گذراندن اوقات فراغت نوجوانان و کودکان امروزی مبتنی بر استفاده از تجهیزات و نمایش‌گرهای الکترونیکی و همراه با بی‌حرکی است که خطرات سلامتی را در پی دارد. در این راستا، قلی‌پور و همکاران (۱۳۹۵) دریافتند در عصر جهانی‌شدن، استفاده از اینترنت و ماهواره و سایر ابزارهای الکترونیکی از شیوه‌های پرکاربرد برای گذران اوقات فراغت نوجوانان و جوانان امروزی محسوب می‌شود.

اما تحقیقاتی که پیشتر به آن‌ها اشاره شد در بافت فرهنگی-اجتماعی متفاوتی انجام شده‌اند و مرور تحقیقات داخلی نشان‌گر خلأ عمیق پژوهشی در این زمینه است و پژوهش‌های موجود نیز از ناکافی بودن اطلاعات و نارضایتی جامعه مورد مطالعه حکایت دارد. در این راستا، سیدان

^۱. Kleiber et al

^۲. Su et al

(۱۳۹۸) با مطالعه ۴۰۰ دانش‌آموز مقاطع مختلف تحصیلی دریافت دانش‌آموزان در همه سطوح تحصیلی نیاز مبرم به فعالیت‌های فراغتی دارند. فاصله وضع موجود و مطلوب، در مورد تمام نیازهای فراغتی، مقادیری منفی داشته و دانش‌آموزان مطالباتی بیش از وضع موجود دارند. این تحقیق نشان داد رابطه میان پایگاه اجتماعی-اقتصادی دانش‌آموزان و نیازهای فراغتی آنان معنادار است. به نحوی که نیاز دانش‌آموزان طبقات محروم به فعالیت‌های گردشگری، ورزشی، مشارکتی، فرهنگی و شرکت در مراسم و جشن‌ها و مراسم مذهبی بیش از دانش‌آموزان با پایگاه اجتماعی بالا و متوسط است. همچنین، یافته‌های این پژوهش نشان داد دختران بیشتر به فعالیت‌های هنری نیاز دارند و به فعالیت‌هایی مانند گردشگری، ورزشی و برگزاری گردهمایی، جشن‌ها و مراسم کمتر احساس نیاز می‌کنند. فقدان فراغت معنی‌دار در میان دانش‌آموزان مورد مطالعه و نارضایتی از شرایط موجود در پژوهش اخیر قابل استنباط است.

از این‌رو، پرداختن به موضوع و معنای فراغت در میان گروه‌های دانش‌آموزی برای سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مفید و کارآمد ضروری به نظر می‌رسد. لذا، پژوهش حاضر با توجه به تأثیرپذیری موضوع فراغت از شرایط زمانی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، به مطالعه درک معنایی فراغت و عوامل مؤثر بر آن در میان دختران نوجوان و دانش‌آموز طبقات مختلف اجتماعی در شهر تبریز پرداخته است.

چارچوب نظری

مطابق با سنت پژوهش‌های کیفی، نمی‌توان نظریه یا نظریات خاصی را به عنوان چارچوب نظری اساس کار قرار داد (میرحسینی و عاشوری، ۱۴۰۲: ۱۳). چنین نظریاتی می‌تواند موجب سوگیری ذهنی شده و تفسیر داده‌ها را تحت تأثیر قرار دهد. اگرچه اشاره به نتایج پژوهش‌های مشابه و نظریه‌های مرتبط می‌تواند در نتیجه‌گیری و تبیین یافته‌ها سودمند باشد. پژوهش حاضر نیز با توجه به کیفی بودن آن، بر این رویه استوار است.

اساساً ارائه تعریفی جامع از فراغت به سبب هم‌پوشانی و نزدیکی با اصلاحاتی چون تفریح یا سرگرمی دشوار می‌نماید. صرف‌نظر از معنای لغوی آن، تعریف علمی فراغت بر سه محور استوار است: (۱) فراغت بر اساس زمان، اوقاتی که فرد مجبور به انجام تعهدات و کارهای ضروری و وابسته به حیات مثل خوردن و خوابیدن نیست؛ (۲) فراغت به‌عنوان فعالیت، مجموعه فعالیت‌هایی که افراد در وقت آزاد خود آن را انجام می‌دهند و به مسئولیت یا بقای آنان ارتباطی ندارد؛ و (۳) فراغت به‌عنوان حالت ذهن که وابسته به ادراک شرکت‌کنندگان است و از طریق آزادی درک شده، انگیزه درونی و ذاتی، شایستگی ادراک شده و اثر مثبت آن، می‌توان تجارب فراغتی را تشخیص داد (خلقتی، ۱۳۹۹: ۱۲۷).

فراغت محصول صنعتی‌شدن جوامع و جدایی کار از خانه، پیشرفت‌های فناورانه و تقسیم مسئولیت اجتماعی است و سبب شده انسان‌ها هرچند کوتاه از اجبارها و الزام‌های دنیای مدرن رها شده و به کارهایی بپردازند که در آن احساس آزادی و لذت می‌کنند (قلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۳).

نظریه‌پردازی در حوزه اوقات فراغت به دلیل جدیدتر بودن آن، پیوند با وقت آزاد و نامشخص بودن تاریخچه و درنهایت، پیچیدگی اوقات فراغت و اشکال آن کمتر صورت گرفته است (هیوود و همکاران، ۱۳۹۳ به نقل از رسول‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۲). با این‌حال، رویکردهای زیر از سنت‌های فکری غالب در جامعه‌شناسی فراغت محسوب می‌شوند:

از منظر کارکردگرایی، فراغت یک خرده‌نظام فرهنگی است که نقش مهمی در سازگاری و انطباق با هنجارهای اجتماعی دارد. اوقات فراغت در اجتماعی‌شدن و فراگیری ارزش‌های فرهنگی سودمند نقش داشته و فعالیت‌های مربوط به آن در الزامات کارکردی نظام‌های اجتماع تأثیر دارد (رسول‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۴). دومازیه^۱ معتقد است اوقات فراغت کارکردهای مثبت بسیاری برای افراد دارد و در صورت استفاده درست مزایای زیادی نظیر تأمین استراحت و رفع خستگی ناشی از کار و رهایی از فشارهای جسمانی و روانی ناشی از آن، کم کردن کسالت

^۱. Dumazidier

و رفع یکنواختی زندگی روزمره، و رشد شخصیت فردی و اجتماعی در پی دارد (هزارجریبی و ارفعی، ۱۳۹۱: ۴۳).

از نظر مارکسیسم، فعالیت‌های فراغتی عامل تثبیت‌کننده نظم اجتماعی موجود، تمهیدی برای منضبط کردن رفتار نوجوانان و مبنای بازتولید ارزش‌های پدرسالارانه، نخبه‌گرایانه و اقتدارگرایانه است (سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۴ به نقل از رسول‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۵). نظریه‌پردازان مکتب فرانکفورت بر تجاری شدن اوقات فراغت توجه نموده و آن را در حال تبدیل به فراورده‌ای بازاری می‌پندارند که از معنا و مقصد اصلی خود فاصله گرفته و تحت الزام‌ها و اجبارهای اقتصادی قرار گرفته است، به‌طوری که افراد در دام مصرف‌گرایی و سرمایه‌داری گرفتار شده‌اند (رفعت‌جاه، ۱۳۹۰: ۱۵۹).

رویکردهای فمینیستی به‌معنای متفاوت فراغت از دیدگاه مردان و زنان اشاره کرده و در زمینه اثر جنسیت بر فراغت از رویکردهای طبقاتی پیروی می‌کنند. در این دیدگاه، زنان به‌عنوان کارگران خانگی و مدیران عاطفی مطرح می‌شوند که عمده وقت آنان در خانه صرف امور خانه و فرزندان می‌شود و در بیرون از آن، نسبت به مردان هم‌طبقه خود پول و وقت کمتری برای فراغت دارند (رسول‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۷).

نظریه رشد اوقات فراغت را نوعی فعالیت تلقی می‌کند که نتایج و مزایای درازمدت برای فرد و ارتباطات او دارد و در کل، باعث افزایش قابلیت‌های فرد و رشد و پیشرفت‌های آتی وی می‌شود (هزارجریبی و ارفعی، ۱۳۹۱: ۴۴-۴۳).

از نگاه نظریه‌پردازان پسامدرن، روابط بین شیوه‌های جدید زندگی و مصرف برای اوقات فراغت و شکل‌گرفتن هویت‌های شخصی مهم است. الگوهای فراغت از طریق رسانه‌ها عرضه شده و به‌جای مشارکت و لذت‌جمعی، به‌صورت فردگرایانه‌تر، منعطف و متنوع و کالایی تجاری مطرح می‌شود (هیوود و همکاران، ۱۳۹۰ به نقل از رسول‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۸).

دیدگاهی اسلامی با فراغت و تفریح به عنوان یک نیاز یا خواسته ذاتی و غریزی یا یک ضرورت ناشی از جهان زیست اجتماعی انسان موافق است و حتی به دلایل مختلف عقلی و نقلی آن را سفارش و ترغیب کرده است (جعفری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۳۰).

روش پژوهش

به منظور درک احساسات و ادراکات دختران نوجوان درباره فراغت، این تحقیق به روش پدیدارشناسی مبتنی بر تحلیل کلایزی انجام شده است که هدف آن توضیح صریح و شناسایی پدیده‌هاست؛ بدان گونه که در موقعیتی خاص توسط افراد درک می‌شوند.

جامعه موردنظر دانش‌آموزان دختر دوره دوم دبیرستان در طبقات اجتماعی ضعیف، متوسط و بالا (مرفه) شهر تبریز بود. به این ترتیب که نمونه‌ها بر اساس ناحیه، موقعیت شهری و شرایط مدرسه به روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی انتخاب شده‌اند؛ در ابتدا سه منطقه شهری و از هر منطقه یک مدرسه که نماینده خوبی برای طبقات مرفه، متوسط و ضعیف بود، انتخاب شد (عموماً نام‌نویسی از افراد ساکن در محلات هم‌جوار مدرسه از شرایط پیش‌ثبت‌نام محسوب می‌شود، علاوه بر آن، مدارس سرآمد به مطابقت شرایط دانش‌آموز با سطح و استانداردهای مدرسه از ابعاد گوناگون تأکید دارند)؛ پس از شناسایی دانش‌آموزان موردنظر و موافقت آنان برای همکاری، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته در محیط مدرسه انجام گرفت؛ در پایان هر مصاحبه، از مشارکت‌کننده خواسته می‌شد تا دانش‌آموز دیگری را در همان مدرسه معرفی کند که بتواند اطلاعات مفیدی ارائه کند. در انتخاب دانش‌آموزان هر مدرسه و ورود آنان به پژوهش عمیقاً دقت شد که شرایط افراد انتخابی متناسب و نشان‌گر طبقه اجتماعی معرف آنان باشد، به این منظور مجدداً و تأکیداً محل زندگی و متوسط درآمد خانواده از طریق اولیای مدرسه و اطلاعات ثبت شده دانش‌آموزان بررسی شد.

برای هر مصاحبه به طور متوسط ۳۰ تا ۶۰ دقیقه زمان صرف شد. با توجه به وضعیت آزمودنی، شرایط و اطلاعات دریافتی مصاحبه‌ها در یک یا دو نوبت به روال زیر انجام شد: (۱) برقراری رابطه و ایجاد فضای امن و اعتمادسازی، بیان هدف مصاحبه و اصول اخلاقی مصاحبه. (۲) طرح سؤال کلی درباره فراغت و معنای آن بدون جهت‌دهی مصاحبه‌شوندگان: می‌توانید

شرح کارهای روزانه خودتان را بگوئید تا کمی بیشتر با زندگی یک نوجوان دختر با شرایط تو آشنا شوم و بفهمم؟ چطور خودتان را سرگرم می‌کنید؟ فراغت را چگونه معنی می‌کنید؟... به فراخور پاسخ مصاحبه‌شونده پرسش‌های جزئی‌تر پرسیده می‌شد؛ این‌که نظرتان درمورد اوقات فراغت چیست؟ به نظرتان دوستان و هم‌سالان شما چطور اوقات فراغت خود را پر می‌کنند؟ خود شما چطور؟ در مواقعی که هیچ کار ضروری و اجباری ندارید، چطور خودتان را مشغول می‌کنید؟ چه کارهای انجام می‌دهید؟ چه عواملی در آن موثر هستند؟ خانواده؟ مدرسه؟ جامعه؟ چه نقشی دارند؟...

تصمیم‌گیری برای پایان نمونه‌گیری، بر اساس ایده اشباع نظری بود؛ برای اطمینان در هر طبقه با دو یا سه نفر بیشتر هم مصاحبه شد تا در نهایت با ۱۵ مصاحبه در هر طبقه اجتماعی، گردآوری داده‌ها خاتمه یافت و تحلیل داده‌های ۴۵ مصاحبه به روش هفت مرحله‌ای کلایزی و به‌صورت دستی انجام شد: (۱) ثبت مصاحبه‌ها و مطالعه چندین باره داده‌های متنی برای درک معنای کلی آن‌ها، (۲) شناسایی جملات و نقل‌قول‌های کلیدی و مهم، (۳) استخراج مفاهیم مرتبط با فراغت، کدگذاری و تقلیل داده‌ها با توجه به معانی آن‌ها، (۴) مراجعه دوباره به نقل‌قول‌ها و جملات کلیدی، بررسی مجدد کدها و انجام اصلاحات لازم جهت دسته‌بندی و تقسیم داده‌ها به قطعات کوچک‌تر بر اساس مشابهت معنایی و موضوعی، (۵) دسته‌بندی زیرمقوله‌ها به مقوله‌های محوری، (۶) آغاز نگارش و ارائه توصیف جامعی از معنای فراغت و (۷) بررسی اعتبار یافته‌ها با مراجعه مجدد به متن مصاحبه‌ها، نمونه‌ها و انجام اصلاحات موردنیاز.

جدول ۱: مشخصات افراد مشارکت‌کننده

Table 1. Characteristics of participating people

Social class	Code	Age	Father's education	Mother's education	Father's job	Mother's job	Birth order / Number of children
Wealthy	1	15	Master's degree	Diploma	Freelancer	Homemaker	Only child
	2	15	Diploma	Diploma	Freelancer	Homemaker	Third / 3

	3	15	Diploma	Diploma	Freelancer	Homemaker	Only child
	4	16	Bachelor's degree	Associate degree	Engineer	Homemaker	Only child
	5	16	Associate degree	Diploma	Freelancer	Homemaker	Only child
	6	16	Bachelor's degree	Diploma	Freelancer	Homemaker	Only child
	7	17	Master's degree	Bachelor's degree	Teacher	Teacher	Only child
	8	17	Diploma	Diploma	Engineer	Homemaker	Twin
	9	17	Diploma	Diploma	Engineer	Homemaker	Twin
	10	15	Bachelor's degree	Associate degree	Engineer	Homemaker	First/2
	11	15	Bachelor's degree	Associate degree	Manager	Teacher	Only child
	12	14	Associate degree	Diploma	Freelancer	Employee	Only child
	13	14	Bachelor's degree	Diploma	Freelancer	Homemaker	Only child
	14	16	Diploma	Diploma	Factory owner	Homemaker	Only child
	15	15	Master's degree	Diploma	Freelancer	Homemaker	Only child
Middle	16	17	Bachelor's degree	Bachelor's degree	Employee	Homemaker	Only child
	17	17	Associate degree	Associate degree	Employee	Homemaker	Third/ 3
	18	17	Bachelor's degree	Diploma	Teacher	Homemaker	Second/2
	19	17	Master's degree	Diploma	Employee	Homemaker	Only child
	20	16	Diploma	Diploma	Freelancer	Teacher	Only child
	21	16	Bachelor's degree	Bachelor's degree	Freelancer	Homemaker	Second/ 2
	22	16	Bachelor's degree	Diploma	Teacher	Teacher	Only child
	23	16	Associate degree	Diploma	Freelancer	Homemaker	Second/ 2
	24	15	Bachelor's degree	Diploma	Freelancer	Homemaker	Only child
	25	15	Bachelor's degree	Diploma	Employee	Teacher	Only child
	26	14	Bachelor's degree	Bachelor's degree	Employee	Employee	Second/2
	27	14	Bachelor's degree	Bachelor's degree	Employee	Employee	First/2

Poor	28	17	Bachelor's degree	Bachelor's degree	Employee	Homemaker	Only child
	29	17	Associate degree	Associate degree	Employee	Homemaker	Third/3
	30	17	Bachelor's degree	Diploma	Teacher	Homemaker	Second/2
	31	17	Diploma	Diploma	Freelancer	Homemaker	Third / 4
	32	17	Diploma	Under diploma	Freelancer	Homemaker	Second/ 4
	33	17	Bachelor's degree	Diploma	Freelancer	Homemaker	First/2
	34	16	Bachelor's degree	Diploma	Employee	Homemaker	Second / 2
	35	16	Bachelor's degree	Diploma	Freelancer	Employee	Fourth/4
	36	16	Bachelor's degree	Diploma	Employee	Homemaker	Third / 3
	37	15	Diploma	Diploma	Employee	Homemaker	Second/2
	38	15	Bachelor's degree	Diploma	Freelancer	Employee	Only child
	39	14	Diploma	Diploma	Freelancer	Homemaker	Third/4
	40	14	Diploma	Diploma	Freelancer	Homemaker	Second / 3
	41	17	Diploma	Under diploma	Freelancer	Homemaker	Third / 4
	42	17	Diploma	Diploma	Freelancer	Homemaker	Second / 4
	43	17	Bachelor's degree	Diploma	Freelancer	Homemaker	First/2
	44	16	Bachelor's degree	Under diploma	Employee	Homemaker	Second / 2
	45	16	Bachelor's degree	Diploma	Freelancer	Employee	Fourth/4

یافته‌های پژوهش

پس از بررسی کدهای اولیه و مقایسه تفاوت‌ها و مشابهت‌های آن‌ها، ارتباط معنایی بین کدها مشخص شد و با دسته‌بندی کدهای اولیه، خرده مقولات استخراج شد. در نهایت ۵ مقوله اصلی شامل عوامل تحصیلی، خانوادگی، ساختاری، وابستگی مذهبی و عوامل اجتماعی - فرهنگی و

۱۳ خرده‌مقوله برای درک معنای فراغت از دیدگاه دانش‌آموزان دختر دوره دوم دبیرستان در طبقات اجتماعی مختلف شهر تبریز شناسایی شد.

۱. عوامل تحصیلی

سه خرده‌مقوله شناسایی شد:

الف) نگرش‌ها

نگرش مدیریت	
۱. توجه افراطی فعالانه، هدفمند و تک‌بعدی به کنکور و حفظ جایگاه علمی آن	۱.۱
۲. برگزاری برنامه‌های کم‌هزینه و دستوری (عمدتاً سخنرانی) در راستای اهمیت کنکور	۲.۱
۳. عدم امکان پرداختن به فعالیت‌های فراغتی به سبب عدم وجود امکانات علیرغم توجه مدیر ترغیب دانش‌آموزان برای شرکت و قبولی در کنکور به واسطه ایجاد احساس دین به والدین	۳.۱

در هیچ‌کدام از طبقات فراغت در اولویت نیست و عمدتاً تأکید بر کنکور است. به نظر می‌رسد اساساً فراغت در معنای واقعی آن برای دانش‌آموزان ملموس نیست.

مرفه: "مدیر فقط به فکر ارتقاء سطح علمی مدرسه است. اصلاً به روحیات و خواست ما که نیاز به تفریح و سرگرمی داریم توجه نمی‌کند" (۲) یا "مدرسه‌ی ما بهترین معلم‌ها و اساتید را برای کنکور آورده و بعضی وقت‌ها هم کلاس عمومی و بعضی وقت‌ها کلاس خصوصی داریم" (۱۳).

متوسط: "مدیر در جشن‌ها ما را در حیات زیر نور آفتاب جمع می‌کند و برای ما سخنرانی می‌کند و فقط می‌گوید شما کنکور دارید و باید درس بخوانید، آخه چقدر درس... (۲۱) یا "مدرسه ما می‌خواهد نمونه انتخاب شود فقط امتحان و درس خواندن را مهم می‌شمارد اصلاً ما فراغت نداریم" (۱۸).

ضعیف: "مدیرها دوست دارد که برای ما وسایل ورزشی تهیه کند اما بودجه‌ای نیست و باید از خانه بیاوریم آن هم برای همه مقدور نیست" (۴۰) یا "در مدرسه فقط به ما می‌گویند درس بخوانید تا زحمات پدر و مادران را جبران کنید فقط می‌گویند درس بخوانید به چیز دیگری توجه ندارند" (۳۸).

نگرش دانش‌آموزان	
۳۰	ناراحتی و شکایت دانش‌آموزان از نحوه مدیریت خواستار توجه چندبعدی به موضوع فراغت و مهارت‌آموزی
۳۱	ادراک نگاه کاسب‌کارانه مدیران به موضوع کنکور و نگرش منفی به آن
۳۲	تمایل و تلاش برای قبولی در کنکور به واسطه احساس گناه نسبت به شرایط خانواده و زحمات والدین

نگرش دانش‌آموزان به شدت تحت تاثیر نگرش مدیران و نوع مدیریت آنان است.

مرفه: "مدرسه ما بهترین معلم‌ها و اساتید کنکور را دعوت کرده.... اما من علاقه‌ای ندارم، کسل‌کننده است" (۱۳) یا "به مدرسه پیشنهاد دادم که کلاس‌های مختلف مهارتی برگزار کنند اما گفتند این‌جا فنی حرفه‌ای نیست" (۱).

متوسط: "در مدرسه ما کلاس کنکور بیشتر جنبه فرمالیته دارد یعنی برای پول گرفتن بیشتر، برای هدر دادن وقت ما و پر کردن جیب مدیران. کنکور نفع مالی برای مدرسه دارد" (۱۷).

ضعیف: "من باید خوب درس بخوانم از کنکور قبول بشوم تا پدر و مادرم را سرافراز کنم، پدرم خیلی زحمت می‌کشد" (۳۲).

ب) امکانات مدرسه

امکانات مدرسه	
۳۰	تمرکز اصلی بر کنکور، گاهی فعالیت‌های تفریحی هم به چشم می‌خورد
۳۱-۳۲	تخصیص بودجه مدرسه بر روی کنکو و تأمین منابع مالی آن از طریق ایجاد شرایط رقابتی و اجبار خانواده
۳۳	عدم امکان تأمین بودجه کافی و کمک مالی خانواده‌ها هزینه‌کرد بودجه محدود موجود برای برگزاری رایگان کلاس‌های کنکور

مدارس با توجه به سطح اجتماعی - اقتصادی خود امکانات و شرایط متفاوتی دارند.

مرفه: "مدرسه ما را به اردو می‌برد که هزینه‌اش را خودمان می‌دهیم اما ترس و دل‌هره کنکور اجازه نمی‌دهد که برنامه‌ها متنوع‌تر باشد" (۶).

متوسط: "مدرسه ما بودجه کمی برای تفریحات دارد، مدیران می‌گویند باید همه حواسمان به کنکور باشد و به اسم کلاس‌های مختلف از خانواده‌ها پول می‌گیرند" (۱۶).

ضعیف: :: "مدرسه اصلاً پولی ندارد فقط بعضی کلاس‌های تست‌زنی ...، خانواده‌ها هم نمی‌توانند کمکی بکنند، فقط می‌توانند ما را در مدرسه ثبت‌نام کنند و کتاب‌ها و وسایل ضروری را تهیه کنند" (۳۹).

پ) کنکور

کنکور	
۳۴	کنکور ابزاری برای حفظ جایگاه و طبقه اجتماعی و ابراز وجود اهمیت و ارزشمندی کنکور به عنوان مسیر تعریف‌شده خانواده استرس کمتر به واسطه تمکن مالی و داشتن گزینه‌های متعدد برای ورود به دانشگاه

کنکور ابزاری برای زندگی بهتر و دست یافتن به جایگاه اجتماعی - اقتصادی بالاتر تجربه استرس کنکور متأثر از شرایط خانواده بسیج خانواده و امکانات آن در جهت نتیجه‌دهی کنکور	۳ ۳ ۳
کنکور ابزاری برای ادای دین به خانواده و ترفیع جایگاه خود و خانواده و داشتن زندگی بهتر	۳ ۳ ۳

غالب بودن موضوع کنکور عامل مؤثر دیگری است که به‌طور کلی با نزدیکی هرچه بیشتر به زمان کنکور با دوری از زندگی عادی و تجربه استرس زیاد در هر سه طبقه دیده می‌شود.

مرفه: "همه افراد خانواده‌مان تحصیل کرده‌اند من هم باید بتوانم از آن‌ها بالاتر بروم اما پدرم گفته تو فقط قبول شو، هرکجا باشد، سراسری، آزاد یا غیرانتفاعی مهم نیست" (۱۱).

متوسط: "من فقط این مدت درس می‌خوانم، حتی شب‌ها خواب کافی ندارم تفریح و سرگرمی بماند برای بعد از کنکور" (۱۷).

ضعیف: "باید کنکور قبول شوم تا شغل بهتری پیدا کنم ... آرزو دارم با اولین حقوقم خانواده‌ام را مهمان کنم" (۳۶).

۲. عوامل خانوادگی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پنج خرده‌مقوله استخراج شد:

الف) الگوهای تربیتی خانواده (شیوه‌های فرزندپروری)

در هیچ‌یک از طبقات، شیوه فرزندپروری مقتدرانه ادراک نمی‌شود؛ البته باید دقت نمود که این الگوها براساس محتوی مصاحبه با نوجوانان مشارکت‌کننده و ادراک آنان از رفتار والدین و جو خانواده بوده و لزوماً به معنای شیوه تربیتی والدین نیست.

ادراک تحکم والدین (شیوه فرزندپروری مستبدانه)	
نظارت کمتر، امید به آزادی با مهاجرت و گاه خروج فردی از چارچوب به صورت مخفیانه	۳.۱
نظارت بیشتر والدین	۳.۲
الزام و اجبارهای بیشتر محیط زندگی	۳.۳

مرفه: "زندگی در خارج از کشور خیلی راحت، هیچ کس امر و نهی نمی کند، هم خانواده پزشک را می دهد ... هم خودت از دستورات خانواده راحت می شوی" (۱۵).

متوسط: "همه وسایل من و همه کارهای شخصی من توسط پدر و مادرم کنترل می شود من وسایل شخصی و خصوصی ندارم. پدرم می گوید معنی ندارد من با کسی کار خصوصی داشته باشم حتی در مسایل دوستان من هم دخالت می کند. من هیچ تفریح و سرگمی اختیاری ندارم" (۲۶).

ضعیف: "خانواده مان در محله ی پایینی هست من حتی با دوستانم برای خرید کتاب هم نمی روم پدرم ناراحت می شود. می گوید مردم پشت سر خانواده ما حرف نزنند" (۳۱).

ادراک فرزندسالاری (شیوه فرزندپروری سهل گیرانه)	
تمرکز بیشتر به فراهم سازی امکانات برای تک فرزندان (معمولا خانواده)	۳.۱
تلاش برای فراهم سازی امکانات و توافق پنهانی مادر - دختر برای خروج از برخی محدودیت ها	۳.۲
ملاحظه والدین و همنوایی خانواده با خواسته های حداقلی فرزندان به واسطه احساس شرمندگی	۳.۳

مرفه: "من تک فرزندم، همه چیز برام مهیا است و هر چه بگویم همان است" (۱۲).

متوسط: "به اندازه کافی در جامعه محدودیت برای دختران وجود دارد دیگر باید خانه در اختیار ماها باشد و تصمیم گیرنده ما باشیم و در خانه ما همین طور هست" (۱۸).
ضعیف: "من می خواهم آینده ام را خوب بسازم، خانواده ام قدرت مالی کمتری نسبت به بقیه دارند، ولی من از آنان خواسته ام شهریه اولین ترم دانشگاهم را در خارج از کشور آماده کنند بقیه را خودم فراهم می کنم، آنها هم قبول کرده اند" (۳۸).

ب) الگوهای ارتباطی خانواده

روابط بین فردی	
راحتی نسبی در تعامل و گفتگو به ویژه با مادر عدم اجبار و الزام در خانواده و عدم محدودیت در روابط برون خانوادگی، به استثنای رعایت چارچوب در خانواده های خاص	۳۰
درهم تنیدگی مرزهای خانوادگی بین زیر منظومه ها (همچنان ارتباط با مادر مهم است)	۳۱
اهمیت نگرش مادر در احساس خوشبختی از داشته ها به ویژه سلامتی و خانواده اهمیت نگاه های ارزیابانه بالقوه منفی خارج از خانواده در راستای حفظ هنجارها با عنوان حفظ آبرو	۳۲

در هر سه طبقه مادر نقش محوری در روابط بین فردی اعضای خانواده دارد.

مرفه: "در گروه دوستان من، همه پایه هستیم... قرار گذاشته ایم بعد از فارغ التحصیلی برویم خارج" (۸) یا "در خانواده ما حرف زوری وجود ندارد مخصوصاً همه چیزم را به مادرم می گویم" (۱).

متوسط: "مادرم کیف و گوشی من را می گیرد اما تا حالا متوجه سرگرمی های من در دنیای مجازی نشده من یک گوشی مخفی دارم" (۲۸) یا "هر کاری بکنم با مادرم مشورت می کنم حرف همدیگر را قبول داریم" (۱۷).

ضعیف: "مادرم می‌گوید اگرچه پول زیادی نداریم اما همدیگر را داریم و سلامتی‌م و از بودن کنار هم لذت می‌بریم" یا "محلّه ما خطرناک است و همه زود متوجه همه‌چیز می‌شوند، باید خیلی مراقب باشیم که پشت سرمان حرف درست نکنند" (۳۲).

قدرشناسی نسبت به والدین	
۳۰	یادآوری امکانات و توجه به زحمات والدین بویژه پدر
۳۱	اعتماد و اعتقاد به دانایی و خیرخواهی والدین
۳۲	احساس گناه و تلاش برای عدم تحمیل رنج و هزینه اضافی به خانواده با امتناع از بیان خواسته‌ها

قدرشناسی با اندکی تفاوت در نحوه ابراز آن در میان دختران خانواده‌های همه طبقات اجتماعی دیده می‌شود، ولی قدرشناسی در طبقات پایین‌تر با تجربه عواطف منفی همراه هست.

مرفه: "من شاهد زحمات پدرم هستم که برای ما رفاه آورده، مادرم می‌گوید با قبول خواست پدرم از زحمات او قدردانی می‌کنیم" (۱۴).

متوسط: "من به خواست پدر و مادرم احترام می‌گذارم، آن‌ها برای ما تلاش می‌کنند پس باید قدرشناس باشیم. هر چه بگویند حتماً به صلاح ماست" (۱۷).

ضعیف: "پدر من کارمند شرکتی معمولی است صبح می‌رود و شب می‌آید. من اگر راجع به تفریح با او صحبت کنم رنجی به رنج‌هایش اضافه می‌کنم. خودش وقتش را می‌داند. مادرم می‌گوید پدرم اگر صلاح بداند خودش ما را به گردش می‌برد. بهتر است ما چیزی نخواهیم" (۳۶).

پ) جایگاه اجتماعی خانواده

جایگاه اجتماعی خانواده	
۹۰	اهمیت جایگاه اجتماعی خانواده و جهت‌دهی همه فعالیت‌ها در راستای حفظ آن
۹۱	تظاهر و تلاش خانواده برای ورود به طبقه اجتماعی بالاتر با انجام فعالیت‌های خارج از سطح خانواده
۹۲	تبعیت تقریباً مطلق از کلیشه‌های اجتماعی و تلاش برای درمان‌بودن از برچسب‌های اجتماعی

مرفه: "خودمان را خوب و عالی جلوه دهیم تا بتوانیم با بزرگان وصلت کنیم" (۹).
متوسط: "مامانم برای اینکه به دیگران نشان دهد ما چقدر پولدار هستیم من را به‌زور به کلاس‌های مختلف می‌برد" (۲۷).
ضعیف: "خانه‌مان در محله پایینی است، ما از خیلی چیزها محروم هستیم نباید خودمان کاری کنیم که بیشتر محروم شویم" (۳۳).

ت) سبک زندگی خانواده
در خرده مقوله سبک زندگی خانواده، مؤلفه‌های مربوط به فعالیت‌های فوق‌برنامه و ارتباط با دوستان و روابط خارج از خانواده شناسایی شد.

فعالیت‌های فوق‌برنامه (ورزش، هنر، تفریح و سرگرمی)	
۹۳	نگاه ابزاری به تفریح و انجام تفریحات پرهزینه و فعالانه‌ی متناسب با جایگاه اجتماعی به همراه دوستان هم‌ردیف

۳.۱.۱	جهت‌دهی فعالیت‌های خانواده به مسئله تحصیل و کنکور به‌عنوان عملی‌ترین راه برای یافتن و ساختن زندگی بهتر بی‌توجهی به شرایط واقعی خانواده، توانمندی و علاقه فرزند اصرار برای ورود به طبقه اجتماعی بالاتر با صرف هزینه‌های زیاد و انجام فعالیت‌هایی که عموماً شناسه طبقه مرفه است نگاهی ایزاری و آرزومندانه که گاه با تظاهر به انجام فعالیت‌هایی همراه است که هرگز اتفاق نیفتاده (اطلاعات اینترنتی) و صرفاً برای حفظ خود در حلقه دوستان یا ورود به جایگاه بالاتر انجام می‌گیرد (تفریح نه برای لذت بردن بلکه برای عقب نماندن از بقیه است) تأثیرپذیری نوع تفریح از جو اطرافیان
۳.۱.۲	ناملموس بودن و بی‌معنایی تفریح و چشم‌پوشی از آن به دلیل امکانات موجود خانواده و ناامنی یافت اجتماعی تفریحات منفعلانه مثل سرگرمی با برنامه‌های تلویزیونی، گوشی و روابط مجازی، خوش‌گذرانی و دورهمی‌های مجازی با دوستان هم‌سطح و گاهی مطالعه کتاب

مرفه: "باید در محافل خانوادگی چیزی برای گزارش دادن داشته باشم... حتی به باکو می‌روم تا تار آذربایجانی را آنجا تمرین کنم، همه اصرار خانواده است" (۴).

متوسط: "خیلی دوست داشتم به کلاس کتاب‌خوانی و کتاب‌خانه‌هایی بروم که در بالا شهر باشد و آن‌جا بتوانم دوستان پول‌دار پیدا کنم و با تفریحات آن‌ها آشنا بشوم، ولی فعلاً برای کنکور می‌خوانم و حتی کلاس زبانم در ولیعصر (قسمت مرفه شهر) است" (۱۶) و "کلاس زبان و نقاشی می‌روم چون همه می‌روند" (۲۱) یا "مادرم اصرار دارد کلاس پیانو بروم می‌گوید شبیه دختران فیلم‌ها می‌شوی" (۲۲).

ضعیف: "رفتن به جاهای مختلف باعث می‌شه که چیزهایی ببینم که شاید هیچ‌وقت نتونیم به اونا برسیم پس بهتر است اصلاً نبینیم" (۳۴) یا "پول دادن به این کلاس‌ها خرج اضافی هست، دوست دارم اما اولویت من نیست" (۳۹).

ارتباط با دوستان و روابط خارج از خانواده	
سهل‌گیری، اختیار و آزادی عمل بیشتر در نوع وقت‌گذرانی و روابط اجتماعی (وجود برخی محدودیت‌ها در خانواده‌های خاص که بعضاً با سرپیچی مخفیانه یا با اطلاع مادر همراه است)	۳۰
نظارت شدیدتر و بیشتر والدین در روابط دوستانه دختران روابط مخفیانه در ارتباط با جنس مخالف که بعضاً مادر در جریان است (عموماً برای فرار از نظرات تحمیلی خانواده و تأکید به درس و دل‌زدگی ناشی از آن)	۳۱
پرهیز از رابطه با جنس مخالف به خاطر ترس از برچسب‌های اجتماعی و به امید حفظ آبرو برای یک ازدواج مناسب بعضاً ابزاری برای تفریح و سرگرمی کم‌هزینه (به‌ویژه ارتباط مجازی) و یک شیوه فرار از غصه‌ها و مشکلات مادی و غیرمادی	۳۲

مرفه: "مادرم می‌گه نباید طوری رفتار کنم که برای پدرم و خانواده مشکل درست شود" (۱۴).

متوسط: "خوب ما (دوستان) گاهی به کافه می‌رویم، گاهی ممکنه پیشنهادی بشه اما حتماً به مادرم می‌گم" (۲۵).

ضعیف: "این فقط یک دل‌خوشی است ولی خیلی باید مواظب باشم" (۳۶).

ث) مسائل و شرایط مالی

مسائل و شرایط مالی	
اساساً دغدغه مالی وجود ندارد اما محدودیت‌های اجتماعی، فرهنگی و مذهبی و گاه خانوادگی استفاده از منابع را تحت تأثیر قرار می‌دهد	۳۰
تلاش خانواده برای تأمین پول و صرف امکانات برای تحصیل به‌عنوان بهترین و نتیجه‌بخش‌ترین ابزار پیشرفت و بی‌توجهی به معنای واقعی فراغت	۳۱

ملاحظه شرایط مالی خانواده و خودداری از درخواست‌ها یا تحمیل هزینه	۳.
--	----

مرفه: "ما پول داریم و همه جور امکانات هست اما جامعه اجازه نمی‌دهد که آن‌طور که مطابق میلمان است تفریح کنیم" (۱۴).

متوسط: "الان دارم به کنکور فکر می‌کنم.... پول کلاس‌های کنکور زیاده... تفریح بماند برای بعد از کنکور.... اگر در یک رشته خوب پذیرفته بشوم خیلی از مشکلاتم خودبه‌خود حل می‌شود" (۱۸).

ضعیف: "می‌دانم که دست و بالشان بسته است" (۳۱).

۳. عوامل ساختاری (زیرساخت‌ها)

سه خرده‌مقوله شناسایی شد:

الف) ساختار جامعه

امکانات جامعه	
ناراضی از امکانات رفاهی و تفریحی مناسب بویژه برای دختران	۳.
نارضایتی و شکایت از ناکافی و تبعیض‌آمیز بودن امکانات رفاهی و تفریحی	۳.
نارضایتی از مسئولین، عدم دسترسی به حداقل امکانات موجود و بهره‌مندی از آن (تجربه انفعال و بی‌تفاوتی)	۳.

مرفه: "خیلی از امکانات جامعه فقط برای پسران است و جامعه اجازه نمی‌دهد ما از آن استفاده کنیم، باینکه پولش را داریم" (۸).

متوسط: "همه‌چیز مال ثروتمندان است.... پسران حق استفاده از آن را دارند" (۲۳).

ضعیف: "امکانات برای پول‌دارهاست درحالی‌که خود آنان پول کافی دارند" (۴۵).

نگرش‌های اجتماعی	
۱. مخالفت با هنجارهای بازدارنده اجتماعی و در عین حال احساس آزادی عمل بیشتر	۱.۱
۲. ملزم دانستن خود به رعایت هنجارها و همنوایی با آنها جهت حفظ خود در حلقه دوستان و پرهیز از برچسب‌های اجتماعی	۲.۱
۳. تسلیم و تبعیت از هنجارها برای محافظت از خود و دور ماندن از برچسب‌های اجتماعی پذیرش نقش سنتی زن و کم‌اهمیت دانستن اوقات فراغت در ساختار زندگی	۳.۱

مرفه: "جامعه یعنی خود مردم و هنجارها را هم خود مردم می‌سازند" (۵).

متوسط: "پول عیب ما را می‌پوشاند" (۲۶).

ضعیف: "بالاخره باید ازدواج کنیم و برای یک ازدواج خوب نباید پشت سرمان حرف‌وحديثی باشد" (۳۴).

ب) ساختار خانواده

شرایط مالی و اقتصادی خانواده	
۱. تأمین آسان هزینه تفریحات مختلف (در مواردی صرفاً هنجارها و جایگاه اجتماعی خانواده‌های خاص مانع بهره‌مندی از این امکانات می‌شود)	۱.۱
۲. چشم‌پوشی از برخی تفریحات به خاطر هزینه زیاد آن انجام تفریحاتی پرهزینه و خارج از توان معمول خانواده به دلیل نگاه ابزارگونه به تفریح یا برای رقابت با هم‌تایان	۲.۱
۳. گرایش به تفریحات کم‌خرج یا کاملاً بدون خرج به دلیل شرایط ضعیف مالی خانواده گرایش به کار و آموختن یک مهارت به‌عنوان تفریح و سرمایه‌گذاری برای آینده (سازگاری بهتر با مسائل مالی نسبت به طبقه متوسط)	۳.۱

مرفه: "با این که می توانم به باشگاه سوارکاری بروم یا کلاس پیانو و باله بروم اما پدرم مخالف است، مادرم می گوید می توانم پنهانی بروم" (۶).
متوسط: "چون اطرافیان به این کلاس ها می روند من هم برای این که عقب نمانم مجبورم" (۲۰).

ضعیف: "بلدم چطور تفریح کنم اما پول ندارم" (۳۴) و "این طوری با یادگرفتن مثلاً خیاطی هم کاری یاد می گیرم که برای آینده خوب است، هم می توانم پول دریاورم و به خانواده کمک کنم و هم سرگرم می شوم" (۳۸).

فرهنگ و نگرش خانواده	
امکان انتخاب گسترده و پذیرش فعالیت های مختلف و دوستانه (به استثنای خانواده های خاص)	۳۰
خانواده تعیین کننده اصلی در انتخاب نوع تفریحات	۳۳
عدم وجود جایگاهی مشخص برای فراغت و تفریح	۳۷

مرفه: "ما می تونیم هر تفریحی داشته باشیم فقط نباید شرایط کاری پدرم لطمه ببیند" (۹).

متوسط: "مادرم می گوید دختران فامیل به کلاس مثلاً نقاشی می روند" (۲۲).

پ) ساختار مدرسه

ساختار مدرسه	
امکان نسبی تفریحات گروهی با اختیار و تأمین هزینه از جانب خانواده ها	۳۰
برنامه ریزی و تأمین بودجه ضعیف برای تفریح و متقابلاً تأکید افراطی بر کنکور	۳۳

استفاده از امکانات بدون هزینه و موجود مدرسه	۳۰
---	----

مرفه: "گاهی مدرسه ما را به اردو می برد البته پولش را از خانواده ها می گیرند" (۱۵).
متوسط: "مدرسه ما بودجه کمی برای تفریحات دارد، مدیران می گوید باید همه حواسمان به کنکور باشد" (۲۶).
ضعیف: "حیات مدرسه بزرگه، اگر هوا خوب باشد آنجا والیبال بازی می کنیم" (۴۴).

۴. وابستگی مذهبی

وابستگی مذهبی	
التزام قلبی کمتر به تقیدات دینی (اگر ملاحظات در رفتار برخی افراد مشارکت کننده دیده می شود، عمدتاً مربوط به خانواده های خاص است)	۳۰
ناهماهنگی کمتر، پذیرش خالصانه تر و نسبتاً کامل رویکرد مذهب خانواده و تقید به آن	۳۱
پذیرش منفعلانه مذهب و همترازی آن با شرایط اجتماعی - اقتصادی خانواده رعایت نمودهای مذهبی جهت کسب محبوبیت اجتماعی و بهره مندی از مزایای آن	۳۲

در هر سه طبقه رعایت تقیدات دینی به چشم می خورد، اما نیت و جلوه های آن متفاوت است.

مرفه: "من دوست دارم به کلاس پیانو و موسیقی بروم. می خواهم آواز بخوانم ولی پدرم می گوید من هیأتی هستم. به مسجد می روم این کار برای تو شایسته نیست" (۷) یا "پدر من از مدیران ارشد هست دوستان خانوادگی ما از افراد برجسته شهری هستند ما باید با توجه به جایگاه پدرم رفتار کنیم" (۱۴).

متوسط: "من دوست داشتم خیلی کارها می کردم از خیلی تفریحات چشم پوشی کردم و راضی هم هستم چون خانواده ام مذهبی هستند و من هیچوقت به اصولی که اعتقاد دارم پشت نمی کنم" (۲۳).

ضعیف: "اگر چه ما از خانواده مذهبی هستیم این امر هم مثل بی پولی برای من ناخواسته است ولی من هر دو را قبول کرده ام و تقریباً تفریحی ندارم" (۳۵) و "هرچه نداشته باشیم هم باید حفظ ظاهر کنیم این را مادرم می گوید، می ترسد خواستگار خوب برایم نیاید همینه می خواهد که ما را مومن و نمازخوان جلوه دهد" (۴۱).

۵. عوامل اجتماعی - فرهنگی

دو خرده مقوله شناسایی شد:

الف) عوامل و انتظارات اجتماعی

سخت گیری های اجتماعی	
۱. احساس و ادراک سخت گیری های اجتماعی	۳. احساس و ادراک سخت گیری های اجتماعی
۲. احساس و ادراک سخت گیری های اجتماعی	۴. احساس و ادراک سخت گیری های اجتماعی
۳. احساس و ادراک سخت گیری های اجتماعی	۵. احساس و ادراک سخت گیری های اجتماعی

دختران همه طبقات معتقدند که جامعه در مقابل پسران، برای دخترها سخت گیری بیشتری دارد و الزام و اجبار بیشتری برای رفتارهای مناسب دختران احساس می شود. ظاهراً بروز و ظهور برخی رفتارها که در طبقه مرفه و متوسط برای دختر پسندیده نیست برای دختران طبقه ضعیف بار عاطفی منفی و قبح بیشتری دارد.

مرفه: "متنفرم از لفظ «برای دختر شایسته نیست». جامعه بی خود می کند من یک بار به دنیا می آیم" (۴).

متوسط: "در جامعه ما فرهنگی متداول شده که دختران را منزوی می کند" (۲۱).
ضعیف: "این که با دوستانم به کافه برم یا هرجایی، حتی اگر پولش را دارم، زشت است، همه طور دیگری نگاه می کنند" (۳۷) یا "همه می گویند زشت است، عیب است. دختر نباید فلان کند نباید بهمان کند ما خیلی محدود هستیم" (۴۲).

وابستگی اجتماعی	
۱. اهمیت دیگران خاص و مهم	۲. اهمیت نظر دیگران تعمیم یافته، الزام به رعایت هنجارهای اجتماعی حتی با وجود نارضایتی
۳. شدت بیشتر وابستگی اجتماعی و نقش پررنگ تر دیگران تعمیم یافته	

تقریباً در همه گروه ها تصمیم گیری برای نحوه گذران اوقات فراغت مبتنی بر مصلحت اندیشی است و انتخاب آزادانه و لذت بردن از آن موضوعیتی ندارد. در طبقات بالاتر، به ویژه طبقه مرفه، بیشتر برای جلب توجه اشخاص، گروه ها و برجسته سازی و مطرح کردن موقعیت اجتماعی است.

مرفه: "من باید برخی تفریحات را انجام دهم، برخی جاها رفته باشم و کلاً بعضی تجربه ها را داشته باشم که کلاس خانواده امان حفظ شود و به نوعی حساب ببرند یا خواستگارم بداند چطور خرید می کنم وقت می گذرانم" (۴).
متوسط: "از نظر خانواده من، دید جامعه نسبت به خانواده مهم است ما ملزم به رعایت اصول جامعه هستیم که دختران را محدود کرده. همه باید بگویند چه دختر خوبی! حالا خود دختر چقدر ناراحت است مهم نیست" (۲۱).

ضعیف: "محلّه‌ی ما شلوغ هست همه مواظب هستند که پشت سر خودشان و دخترشان حرف بدی زده نشود که آینده‌ای او خراب نشود. آرزو دارم خانه‌مان را عوض کنیم" (۴۵).

ب) عوامل فرهنگی

ظاهر و پوشش	
آزادی نسبی در رفتار و پوشش (بعضاً مصلحت اجتماعی خانواده هم مطرح است)	پوشش
سازگاری نسبی با هنجارهای خانواده	توسعه
پیروی بیشتری از هنجارهای خانواده و محیط زندگی	توسعه

به‌طور کلی، فرهنگ پوشش در جامعه ریشه در عرف و مذهب جامعه دارد و افراد باید حداقلی از اصول و چارچوب‌ها را رعایت کنند.

مرفه: "زندگی من و لباس پوشیدنم به دیگران ارتباطی ندارد" (۲) و "ما از خانواده مرفه هستیم ولی خیلی کارها برام محدود هست. من چادری هستم و با دوستانم که قرار می‌گذارم مامانم می‌گوید که با چادر خوبیت ندارد بروی آنجا. برای من مهم نیست مهم‌بودن با دوستانم هست" (۳).

متوسط: "من دوست دارم با دوستانم برویم و گردش کنیم ولی مامانم می‌گوید اگر دخترا یعنی دوستانت مانتوی جلو باز نپوشند و جلب توجه نکنید اجازه می‌دهم بروی ولی من که نمی‌توانم به دوستانم امر و نهی کنم" (۱۹).

ضعیف: "در محلّه ما نباید طوری رفتار کنیم که مشکلی پیش آید، محلّه ما امنیت ندارد" (۳۱) یا "کل خانواده و محلّه چادری است ما هم باید چادری باشیم" (۴۰).

محدودیت‌های فرهنگی	
اعتماد به نفس و احساس آزادی عمل بیشتر به واسطه ادراک حمایت همه جانبه خانواده رعایت برخی ملاحظات در خانواده‌های خاص بدلیل جایگاه اجتماعی پدر به امید مهاجرت و البته گاهی انجام تفریحات پنهانی	۳۰
رعایت کلی هنجارهای خانواده و جامعه، حتی بعضاً به صورت ظاهری	۳۱
همنوایی با هنجارها و محدودیت‌های جامعه به واسطه ادراک فقر به عنوان نقطه ضعف و ترس از برچسب‌های اجتماعی	۳۲

مرفه: "فرهنگ و عرف هرچه می‌خواهد بگوید من کاری که دوست دارم را انجام می‌دهم و خانواده‌ام هم حمایت می‌کنند" (۱) و "پدر من از مدیران ارشد هست... ولی من با اونا صحبت کردم بعد از فارغ التحصیلی برای ادامه تحصیل به خارج از کشور می‌روم و از آزادی‌ام لذت می‌برم" (۱۴) و "من کاری را که دوست دارم انجام می‌دهم و اگر ببینم مادرم می‌گه اون کار رو انجام ندهم ازش پنهان می‌کنم، اون نمی‌تواند متوجه شود" (۱۵).

متوسط: "آدم نمی‌تواند اطرافیان را نادیده بگیرد و آزادانه رفتار کند" (۲۱) یا "هی می‌گویند که دختر این کار را بکند این کار را نکنم. من قبول می‌کنم ولی اعتقاد ندارم" (۱۷).

ضعیف: "رعایت اصول و انجام دادن بایدها و نبایدها برای ما اقشار کم‌درآمد است که زود ما را محکوم می‌کنند و برچسب می‌زنند که این دختر، دختر خوبی نیست چرا چون با تعریف اونا جور در نمی‌آید" (۳۲).

مهاجرت	
۱. دورنمایی از مهاجرت در قالب ادامه تحصیل و رهایی از جو خانواده	۱.
۲. تصور مهاجرت برای کسب آزادی بیشتر اما با شیوه‌ای متناسب با هنجارها	۲.
۳. دورنمایی از مهاجرت برای داشتن امکانات و آزادی بیشتر بر پایه تلاش شخصی و ساختن آینده بهتر، البته با موافقت ضمنی والدین و تأمین حداقل شرایط مالی از جانب آنان برای اقدام اولیه	۳.

مرفه: "اینجا باید خیلی چیزها را رعایت کنم ولی آنجا خودم هستم می‌توانم درس بخوانم یا تفریح کنم" (۱۰).

متوسط: "می‌خواهم برای ادامه تحصیل به خارج بروم، هم پیشرفت می‌کنم و هم راحت‌ترم" (۱۹).

ضعیف: "شهریه اولین ترم دانشگاهم را آماده کنند بقیه‌اش با خودم" (۳۸).

بحث و نتیجه‌گیری

تشخیص مسائل اوقات فراغت زنان به‌عنوان مقدمه‌ای برای چاره‌اندیشی و رفع بخشی از نیازهای آنان ضروری است (جعفری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۴۴). جدول زیر مقوله‌های شناسایی شده در ارتباط با درک مشارکت‌کنندگان از معنای فراغت و عوامل مؤثر بر آن را نشان می‌دهد:

جدول ۲: مقوله‌های شناسایی شده

Table 2. Identified categories

main components	Subcategory	Axial codes
Educational factors	Attitudes	- Management attitude - Attitude of students
	School facilities	
	Entrance Exam	
Family factors	Family education patterns	- Perception of parental control (authoritarian parenting style)

	(parenting styles)	- Perception of filial piety (permissive parenting style)
	Family communication pattern	- Interpersonal relationships (the centrality of the mother's role) - Gratitude towards parents
	Social status of the family	
	Family lifestyle	- Extracurricular activities (sports, art, recreation and entertainment) - Friends and relationships outside the family
	Financial issues and conditions	
Structural factors (infrastructures)	Society structure	- Community facilities - Social attitudes
	Family structure	- Financial and economic - Culture and attitude
	School structure	
Religious affiliation		
Socio-cultural factors	Social factors and expectations	- Social strictures - Social dependencies
	Cultural factors	- Appearance and cover - Cultural restrictions - Migration

در مقوله عوامل تحصیلی، تأکید مدیران مدارس هر سه طبقه بر کنکور و اهمیت آن است، اما با این تفاوت که مدارس مرفه فعالانه و با فراهم آوردن امکانات مناسب آن را جزو اهداف مدرسه قرار داده‌اند، هدف طبقه متوسط هم بالابردن آمار قبولی کنکور است تا جایگاه مدرسه ارتقا یافته و بدین طریق برای مدرسه امتیازات مادی کسب شود. در این دو گروه فراغت در اولویت نیست و بودجه و برنامه‌ریزی‌های مدرسه تحت‌الشعاع بازده‌های شناختی مدرسه است. در مدارس ضعیف، باوجود نظر مثبت مدیر مدرسه در مورد فراغت، شرایط مدرسه مانع شده و با برجسته‌سازی شرایط نامناسب خانواده هم‌چنان تأکید و تمرکز بر کنکور است؛ مدیران، آینده

کامبخش دانش‌آموزان را به قبولی در کنکور گره زده‌اند. نگرش دانش‌آموزان متأثر از نگرش و مدیریت مدرسه است، با توجه به اولویت‌دهی به امر کنکور و به حاشیه راندن فراغت به‌ویژه در مدارس مرفه و متوسط، نگرش دانش‌آموزان به مدرسه و حتی تحصیل منفی است؛ در طبقه ضعیف، دانش‌آموزان تلاش مدیر را برای فراهم‌آوردن فراغت حداقلی احساس می‌کنند. اما تحت تأثیر شرایط مالی خانواده و دیدگاه تزریقی مدیر مدرسه در خصوص احساس دین به خانواده، فراغت فعالانه به حاشیه رانده شده و اساساً دانش‌آموزان حقی برای خود و فعالیت‌های فراغتی لحاظ نمی‌کنند، سهم آنان از مدرسه استفاده از فرصت و تلاش برای کنکور است تا به‌واسطه آن شرایط خود و خانواده را بهبود بخشند. به‌طور کلی، کنکور در ارجحیت است و با نزدیکی هرچه بیشتر به زمان کنکور، دوری از زندگی عادی و تجربه استرس زیاد در دانش‌آموزان هر سه طبقه دیده می‌شود. در این مقوله، مسئله کنکور تقریباً تمام ابعاد زندگی مشارکت‌کنندگان را به شدت تحت تأثیر قرار داده و اساساً اجازه درک و امکان پرداختن به فعالیت‌های فراغتی را از آنان سلب نموده است، تمامی جهت‌گیری‌ها و امکانات پیرامونی نیز در رابطه با موفقیت در کنکور هدف‌گذاری شده‌اند.

در مقوله عوامل خانوادگی، الگوی غالب ادراک شده توسط افراد مشارکت‌کننده در طبقات مختلف، شیوه فرزندپروری مستبدانه یا سهل‌گیرانه است و مادر نقش محوری در الگوهای ارتباطی خانواده دارد که گاه در توافق پنهانی یا آشکار سعی در تأمین خواست‌های دخترش دارد. قدرشناسی در روابط بین‌فردی مشارکت‌کنندگان در هر سه قشر ملموس است، ولی در طبقات پایین‌تر با تجربه عواطف منفی مثل شرم‌ساری و احساس گناه همراه هست. در خرده‌مقوله جایگاه اجتماعی خانواده، طبقه مرفه برای حفظ و ارتقای موقعیت اجتماعی خود تلاش می‌کند و طبقه متوسط با انجام فعالیت‌های مربوط به طبقه بالاتر سعی در ارتقاء جایگاه خود دارد، اما در طبقه ضعیف محفوظ ماندن از برچسب‌های اجتماعی منفی و تبعیت تقریباً مطلق از کلیشه‌های اجتماعی موضوعیت دارد. در خرده‌مقوله سبک زندگی خانواده، نگاه ابزاری طبقات مرفه و متوسط به فعالیت‌های فراغتی و فوق‌برنامه مشهود است و در طبقه ضعیف با توجه به شرایط زندگی و امکانات موجود بافت اجتماعی، اساساً فعالیت‌های فراغتی فعالانه وجود ندارد و موارد مشاهده نیز از نوع فعالیت‌های منفعلانه کم‌خرج یا بدون هزینه است. در روابط برون‌خانوادگی،

مشارکت‌کنندگان مرفه راحتی و آزادی بیشتری در روابط دوستانه خود دارند و حتی در صورت منافات با چارچوب و موقعیت اجتماعی خانواده به‌ویژه پدر، روابط به صورت پنهانی و با اطلاع محدود مادر پیش می‌رود. در طبقه متوسط نظارت بیشتری بر روابط دختر خانواده می‌شود، با این وجود گاهی رابطه با جنس مخالف بعضاً با اطلاع پنهانی مادر برای فرار از فشار کنکور و سایر محدودیت‌های تحمیلی دیده می‌شود، اما در طبقه ضعیف نظارت اجتماعی و نگاه‌های ارزیابانه و منفی اطرافیان است که این گونه روابط را محدود یا غیرممکن می‌سازد. در مشارکت‌کنندگان مرفه هیچ محدودیت مالی برای فعالیت‌های فراغتی وجود ندارد، اما بعضاً هنجارهای فرهنگی، اجتماعی و مذهبی آن را محدود می‌سازد. در افراد متوسط، بودجه خانواده در راستای کنکور برنامه‌ریزی می‌شود و حتی اگر برای فعالیت‌های فراغتی هم هزینه‌ای در نظر گرفته شود به مانند قبولی در کنکور، صرفاً ابزاری برای فراهم‌سازی شرایط ورود به طبقه بالاتر است؛ در طبقه ضعیف هم اساساً درآمد و برنامه‌ای برای فعالیت‌های فراغتی وجود ندارد و افراد مورد مطالعه به خودی خود از آن چشم‌پوشی کرده‌اند. در جمع‌بندی یافته‌های مقوله عوامل خانوادگی، می‌توان چنین برداشت نمود که اول: سبک فرزندپروری کارآمد یا مقتدرانه در بین مشارکت‌کنندگان ادراک نمی‌شود و مادران در درک و تجربه فعالیت‌های فراغت دختران نوجوان خود نقش برجسته‌ای دارند. دوم، فعالیت‌های فراغتی افراد عمدتاً به شکل ابزاری بوده و نمی‌توان گفت که فراغت در معنای واقعی آن تجربه می‌شود. سوم، منابع مالی خانواده نقش تعیین‌کننده‌ای در فعالیت‌های فراغتی مشارکت‌کنندگان دارد و تا حدودی نیز، تحت‌تأثیر محدودیت‌های فرهنگی - اجتماعی خانواده و جامعه قرار می‌گیرد. چهارم، با پایین آمدن طبقه اجتماعی، اساساً فعالیت‌های فراغتی کم‌رنگ شده و عمدتاً به شکل منفعلانه جلوه‌گر می‌گردد. پنجم، رابطه با جنس مخالف به‌عنوان شکلی از فراغت مطرح می‌شود.

در مقوله اصلی عوامل ساختاری، زیرمقوله‌های ساختار جامعه، خانواده و مدرسه شناسایی شد. تجارب مشارکت‌کنندگان طبقات مرفه و متوسط دلالت بر آن داشت که امکانات جامعه بیشتر برای پسران است و در قشر ضعیف شکایت کلی از فقدان امکانات مطرح بود؛ به ترتیب از مرفه به ضعیف، آزادی عمل به دلیل نگرش‌های اجتماعی کمتر گزارش شد. در ساختار خانواده

می‌توان شرایط مالی خانواده و فرهنگ را عاملی مؤثر بر فراغت نوجوانان دانست، بدین نحو که هرچه توانایی مالی خانواده بیشتر باشد نوجوان انتخاب‌های گسترده‌تری برای نوع تفریح خود دارد و می‌تواند با رعایت حداقل چارچوب‌های موجود خانواده، تفریحات متنوع‌تری را برای اوقات فراغت خود برگزیند؛ با این وجود، نگاه ابزاری به موضوع فراغت در اقشار مرفه و متوسط ملموس است. در بحث ساختار مدرسه، درحالی که قشر مرفه با تأمین هزینه از جانب خانواده‌ها حداقلی از تفریحات دوستانه را تجربه می‌کند. ولی، قشر ضعیف اجباراً راضی به امکانات موجود شده و قشر متوسط تسلیم تأکید افراطی مدرسه به کنکور شده است. در نتیجه‌گیری از یافته‌های مقوله عوامل ساختاری می‌توان گفت که مشارکت‌کنندگان به اتفاق باور دارند که امکانات جامعه برای فراغت دختران کافی و مناسب نیست. پسران از امکانات بیشتری بهره‌مند هستند، و شرایط استفاده از امکانات فراغتی محدود و موجود عملاً برای طبقه ضعیف مقدور نیست.

در مقوله وابستگی مذهبی، رعایت تقیدات دینی در فعالیت‌های فراغتی همه مشارکت‌کنندگان به چشم می‌خورد، اما نیت و جلوه‌های آن اندکی متفاوت است. با افزایش جایگاه اجتماعی و اقتصادی خانواده‌ها، باورهای مذهبی و رعایت تقیدات دینی کم‌رنگ می‌شود. اگر ملاحظاتی نیز در رفتار افراد مشارکت‌کننده دیده می‌شود، عمدتاً به سبب مراعات شرایط اجتماعی والدین است. در قشر متوسط، ناهماهنگی کمتری دیده می‌شود و پذیرش نسبتاً کامل رویکرد مذهبی خانواده و تقید به آن وجود دارد. اما در قشر ضعیف، پذیرش منفعلانه مذهب به‌منظور برخورداری از مزایای ناشی از رعایت نموده‌های مذهب و هم‌ترازسازی آن با شرایط اجتماعی - اقتصادی خانواده قابل توجه است. با توجه به این یافته‌ها، درک و تجربه فعالیت‌های فراغتی و انتخاب نوع و شکل آن متأثر از اعتقادات و باورهای مذهبی است.

در وصف عوامل اجتماعی - فرهنگی، مشخص شد که دختران هر سه قشر معتقدند در مقایسه با پسران، جامعه نسبت به آنان سخت‌گیری بیشتری دارد که با نزول طبقه اجتماعی شدت می‌یابد. در جریان تصمیم‌گیری نوجوانان قشر مرفه، دیگران خاص تأثیرگذارند، ولی برای قشر متوسط و ضعیف، دیگران تعمیم‌یافته نقش دارد. در وصف عوامل فرهنگی با بالاتر رفتن طبقه اجتماعی خانواده، آزادی رفتار و پوشش افزایش می‌یابد و با نزول طبقه اجتماعی، تبعیت از هنجارهای موجود در باب مسائل پوششی و فرهنگی افزایش می‌یابد. تصمیم به مهاجرت در

اغلب دانش‌آموزان وجود دارد، ولی با این تفاوت که هر شخص متناسب با طبقه اجتماعی خود به دنبال هدفی خاص از این عمل است. قشر مرفه با هدف تجربه دنیای بهتر و به دنبال رهایی بیشتر از محدودیت‌های اجتماعی و خانواده است. قشر متوسط به دنبال به دست آوردن آزادی است و قشر ضعیف به دنبال پیشرفت و زندگی دل‌خواهش است. در مقوله عوامل اجتماعی-فرهنگی، می‌توان به این نتیجه رسید که از نظر مشارکت‌کنندگان امکانات فراغت بیشتر برای پسران برنامه‌ریزی شده و سخت‌گیری‌های فرهنگی و اجتماعی برای فعالیت‌های فراغتی دختران بیشتر است، به گونه‌ای که مهاجرت به عنوان یک راهکار ذهنی برای دست‌یابی به آزادی عمل بیشتر تلقی می‌شود.

مقایسه یافته‌های تحقیق حاضر و پژوهش‌های پیشین حاکی از هم‌خوانی‌هایی در نوع ادراکات است؛ مبتنی بر یافته‌های ربانی و شیرینی (۱۳۸۸) الگوهای فراغت به عنوان انتخاب‌های فردی، تابع طبقه اجتماعی و جنسیت است و در این راستا، دختران با مشکلات فراغتی بیشتری مواجه بوده و امکانات محدودتری دارند (رفعت‌جاء، ۱۳۹۰: ۱۵۱). در وجود محدودیت ساختارهای جامعه بر فراغت و عدم امنیت در گذران اوقات فراغت و جهت‌گیری اقتصادمحور فراغت با نتایج تحقیق حیدری و منصوری (۱۴۰۰) همسویی وجود دارد. مطابق با نظریه ویلن، فراغت و مصرف متظاهرانه راهی برای نشان دادن منزلت و موقعیت اجتماعی بالاست و در طی آن انسان‌ها تلاش می‌کنند تا در چشم دیگران برتر جلوه کنند و بدان وسیله برای خود ارزش بیشتری قابل شوند. آداب و روش‌های زندگی طبقات بالا با فراغت و مصرف متظاهرانه همراه است و در جوامع مدرن سبک زندگی مبتنی بر رفاه و فراغت، سراسر ساختار اجتماعی را فرا گرفته است. در چنین فرهنگی، افراد طبقات پایین‌تر تلاش می‌کنند تا با الگو قرار دادن سبک زندگی و فراغت طبقه بالاتر و تظاهر به فراغت‌های مدرن، به احترام و منزلت اجتماعی بیشتری دست یابند (ویلن، ۱۳۸۳ به نقل از رفعت‌جاء، ۱۳۹۰: ۱۵۸). همان‌طور که یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، افراد مورد مطالعه طبقات پایین‌تر به نوعی سعی در دست‌یافتن به جایگاه اجتماعی طبقه بالاتر هستند، نکته قابل توجه این است که خانواده‌های طبقه متوسط هدایت‌گر اصلی این تلاش هستند و با فراهم آوردن امکانات نقش فعال‌تری در جهت‌دهی رفتار فرزندان خود دارند،

اما در طبقه ضعیف، دانش‌آموزان با توجه به درک شرایط و محدودیت‌های خود، به تنهایی تلاش می‌کنند تا شرایط خود و خانواده را بهبود ببخشند.

چند نکته حائز اهمیت از نتایج این پژوهش حاصل می‌شود: اول این‌که طبقه اجتماعی به‌صورت‌های مختلف بر معنا و ابعاد مختلف اوقات فراغت نوجوانان اثرگذار است و ارتقای کیفیت اوقات فراغت نوجوانان نیازمند تناسب برنامه‌ریزی‌ها با طبقه‌بندی‌های اجتماعی و منطقه‌ای است. دوم، در مدارس همه طبقات اجتماعی کنکور به دلایل و درجات مختلف دارای اهمیت و اولویت است، حال آن‌که رشد سالم و متعادل نوجوان نیازمند توجه به تمام ابعاد رشدی نوجوان است و نباید به بهانه کنکور اوقات فراغت نوجوانان مورد بی‌توجهی قرار گیرد. سوم، خانواده‌ها بر اهمیت مسئله فراغت نوجوانان دختر خود بخوبی واقف نیستند و فعالیت‌های فراغتی در حاشیه قرار دارد. چهارم، امکانات تفریحی در نقاط مختلف شهر یکسان نیست و دختران طبقات اجتماعی مختلف دسترسی برابر و مناسبی به امکانات موجود ندارند و طبقات اجتماعی پایین‌تر وضعیت نامناسب‌تری دارند؛ و درنهایت، تقریباً همه افراد مشارکت‌کننده از میزان امکانات موجود و سخت‌گیری‌های فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر استفاده از آن ناراضی بودند.

در این راستا، پیشنهادهای زیر قابل طرح است: در همه طبقات اجتماعی، مدیران مدارس در چارچوب آیین‌نامه‌ها و وظایف خود و با توجه به ظرفیت و شرایط مدرسه، برنامه‌های نشاط‌افزایی سالم برای دانش‌آموزان و اوقات فراغت آنان داشته و صرفاً بر رشد شناختی تمرکز نکنند. والدین طبقات مختلف اجتماعی در بودجه‌بندی درآمد خانواده و نحوه ارتباط بین خود و با فرزندان بازنگری نمایند، به این ترتیب که زمان، منابع مالی و هماهنگی بیشتری برای همراهی فرزندان در فعالیت‌های فراغتی لحاظ کنند. سیاست‌گذاران و متولیان امر چون وزارت آموزش و پرورش، وزارت ورزش و جوانان، مشاور زنان و خانواده به اتفاق سازمان شهرداری‌ها در تأمین و توزیع کافی، مناسب و متناسب امکانات زیربنایی و ساختاری در راستای فعالیت‌های فراغتی دختران اهتمام بیشتری داشته باشند، به‌طوری که دختران همه طبقات اجتماعی در قسمت‌های مختلف شهر بتوانند از آن بهره‌مند شوند، به‌جاست که مسئولان برای فراغت دختران طبقات پایین‌تر اجتماعی توجه مضاعفی نمایند. سازمان‌های فرهنگی و آموزشی مثل وزارت آموزش و

پرورش، مساجد، صدا و سیما، برنامه‌های آموزشی مناسب و سازنده‌ای در راستای فرهنگ‌سازی درباره اهمیت و اولویت فعالیت‌های فراغتی برای همه خانواده به‌ویژه دختران نوجوان به‌عنوان مادران آینده فراهم نموده و الگوی درست و سالمی از فعالیت‌های فراغتی معرفی کنند که با ارزش‌ها و هنجارهای دینی، فرهنگی و اجتماعی همخوان باشد.

قدردانی

مؤلفان سپاسگزار و قدردان همکاری دانش‌آموزان مشارکت‌کننده در این پژوهش هستند.

منابع

- تیموری، هادی، فروزان، فرخنده و صفری، علی. (۱۳۹۸). الگوی مدیریت اوقات فراغت کارکنان در محل کار با رویکرد ترکیبی. *مطالعات مدیریت بهبود و تحول*، ۲۸(۹۴)، ۸۴-۶۳.
- جعفری هفتخوانی، نادر، رضانیا، صدیقه و صفاری، مرجان. (۱۳۹۹). فراغت زنان در کلان شهرها؛ تبیین مسائل اوقات فراغت زنان متأهل شهر تهران. *مطالعات جامعه‌شناسی شهری (مطالعات شهری)*، ۱۰(۳۴)، ۱۵۰-۱۲۳.
- حیدری، حمید و منصوری، سیروس. (۱۴۰۰). اوقات فراغت و جنسیت: تأملی بر تجربه زیسته دانشجویان دختر دانشگاه شیراز. *زن و جامعه (جامعه‌شناسی زنان)*، ۱۲(۴)، ۸۱-۶۷.
- خلقتی، مرضیه. (۱۳۹۹). ارزیابی گذران اوقات فراغت در رسانه‌های اجتماعی. *مطالعات فرهنگ - ارتباطات*، ۲۱(۴۹)، ۱۴۶-۱۲۳.
- رسول‌زاده اقدم، صمد، عدلی‌پور، صمد و هدایتی خوش‌مهر، عزیز. (۱۳۹۷). *جامعه‌شناسی اوقات فراغت و مطالعه*. تهران: اساطیر پارسی و چاپار.
- رفعت‌جاه، مریم. (۱۳۹۰). فراغت و ارزش‌های فرهنگی. *تحقیقات فرهنگی ایران*، ۴(۱)، ۲۲۰-۱۵۱.
- ربانی، رسول و شیرینی، حامد. (۱۳۸۸). اوقات فراغت و هویت اجتماعی. *تحقیقات فرهنگی ایران*، ۲(۴)، ۲۴۲-۲۰۹.
- زنجری، نسیم، صادقی، رسول و دلبری، احمد. (۱۳۹۸). تحلیل تفاوت‌های جنسیتی در الگوهای گذران وقت سال‌مندان ایرانی. *سالنامه مجله سالمندهای ایران*، ۱۳(۵)، ۶۰۳-۵۸۸.
- سیدان، فریبا. (۱۳۹۸). نیازسنجی از نیازهای فراغتی دانش‌آموزان دختر و پسر عضو سازمان دانش‌آموزی شهر تهران. *خانواده و پژوهش*، ۱۶(۳): ۱۵۲-۱۲۵.

- قلی‌پور، ماجده، مهدوی، محمدصادق و ساروخانی، باقر. (۱۳۹۵). نقش جهانی‌شدن ارتباطات (اینترنت و ماهواره) بر نحوه گذران اوقات فراغت زنان جوان (مورد مطالعه: زنان جوان استان مازندران؛ ۱۳۹۵). *جامعه‌شناسی مطالعات جوانان*، ۷ (۲۲)، ۱۱۸-۱۰۱.
- منصوری، مریم، فرزانه، فرزانه و حمیدی، مهرزاد. (۱۳۹۹). مدل پارادایمی گذران اوقات فراغت دانشجویان. *پژوهش‌های فیزیولوژی و مدیریت در ورزش*، ۱۲ (۴)، ۱۴۰-۱۲۵.
- میرحسینی، زهرا و عاشوری، صغری. (۱۴۰۲). روایت زنان کارآفرین دانشگاهی از بازیابی نقش اجتماعی- اقتصادی خود در بستر کارآفرینی سطح خرد و متوسط. *مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان*، ۲۱ (۲)، ۳۳-۷.
- هزارجریبی، جعفر و ارفعی عین‌الدین، رضا. (۱۳۹۱). اوقات فراغت و سلامت اجتماعی. *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۴ (۱۰)، ۶۳-۳۹.
- Álvarez Muñoz, J. S. & Hernández Prados, M. Á. (2023). Types of family leisure activities in families with adolescents. *Journal of Family Issues*, 45(1), 285-302.
- Bélair, M. A., Kohen, D. E., Kingsbury, M. & Colman, I. (2018). Relationship between leisure time physical activity, sedentary behaviour and symptoms of depression and anxiety: Evidence from a population-based sample of canadian adolescents. *BMJ Open*, 8(10), 1-8.
- Chen, C. Y., Lin, Y., Lee, C. Y., Lin, Y. K., Chen, W. & Shih, J. R. (2019). Family leisure and subjective well-being: Do patterns and timing matter? *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 47(9), 1-7.
- Eime, R. M., Young, J. A., Harvey, J. T., Charity, M. J., Payne, W. R. (2013). A systematic review of the psychological and social benefits of participation in sport for children and adolescents: Informing development of a conceptual model of health through sport. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 10(98), 1-21.
- Gholipour, M., Mahdavi, M. S. & Saroukhani, B. (2017). Role of the globalization of communications (Internet and satellite) on young

- women's leisure time (Case study: Young women in Mazandaran). *Sociological Studies of Youth*, 7(22), 101-118. (In Persian)
- Greenwood Parr, M. & Lashua, B. D. (2004). What is leisure? the perceptions of recreation practitioners and others. *Leisure Sciences*, 26(1), 1-17.
- Hezar Jribi, J. & Arfaie_Eindin, R. (2012). Leisure time and social health. *Social Development & Welfare Planning*, 3(10), 39-64. (In Persian)
- Heydary, H., & Mansoori, S. (2022). Leisure time and gender: A reflection on the lived experience of female students of Shiraz university. *Quarterly Journal of Woman and Society*, 12(48), 67-82. (In Persian)
- Jafari Haftkhani, N., Rezaia, S. & Saffari, M. (2020). Leisure for metropolitan women; explaining leisure problems for married women in Tehran. *Urban Sociological Studies*, 10(34), 123-150. (In Persian)
- Khelghati, M. (2020). Evaluation of spending leisure time in social media. *Journal of Culture-Communication Studies*, 21(49), 123-146. (In Persian)
- Kleiber, D. Larson, R. & Csikszentmihalyi, M. (1986). The experience of leisure in adolescence. *Journal of Leisure Research*, 18(3), 169-176.
- Kono, S., Ito, E. & Gui, J. (2022). Leisure's relationships with hedonic and eudaimonic well-being in daily life: An experience sampling approach. *Leisure Sciences*, 1-20.
- Mansouri, M., Farzan, F. & Hamidi, M. (2021). Paradigm model of students' leisure time spending. *Sport Physiology & Management Investigations*, 12(4), 125-140. (In Persian)
- Mirhosseini, Z. & Ashouri, S. (2023). Recovering the socio-economic role of female academic entrepreneurs through small and medium-sized entrepreneurship: A narrative research. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 21(2), 7-33. (In Persian)
- Mobily, K. E. (2006). Meanings of recreation and leisure among adolescents. *Leisure Studies*, 8(1), 11-23.
- Murray, C. & Zvoch, K. (2011). Teacher--student relationships among behaviorally at-risk African American youth from low-income backgrounds: Student perceptions, teacher perceptions, and socioemotional adjustment correlates. *Emotional and Behavioral Disorders*, 19(1), 41- 54.

- Rabbani, R. & Shiri, H. (2010). Leisure time and social identity. *Journal of Iranian Cultural Research*, 2(4), 209-242. (In Persian)
- Rafatjah, M. (2011). Leisure and cultural norms. *Journal of Iranian Cultural Research*, 4(1), 151-220. (In Persian)
- Rasoulzade Aghdam, S., Adlipour, S. & Hedayati Khoshmehr, A. (2018). *Sociology of Leisure time and Studying*. Tehran: Asatir Parsi and Chapar. (In Persian)
- Seyedan, F. (2109). Needs assessment of leisure needs of male and female members of student organization in Tehran. *Quarterly Journal of Family and Research*, 16(3), 125-152. (In Persian)
- Su, Y., Li, X., Li, H., Xu, J. & Xiang, M. (2023). Association between sedentary behavior during leisure time and excessive weight in chinese children, adolescents, and adults. *Nutrients*, 15(2), 424.
- Shaw, S. M. (2018). Leisure, recreation or Free time? measuring time usage. *Journal of Leisure Research*, 18(3), 177-189.
- Teimouri, H., Forouzan, F. & Safari, A. (2019). Analysis the model of employees' leisure time management at the workplace in mix method approach. *Management Studies in Development and Evolution*, 28(94), 63-84.
- Yerkes, M. A., Roeters, A. & Baxter, J. (2020). Gender differences in the quality of leisure: A cross-national comparison. *Journal of Community, Work & Family*, 23(4), 367-384.
- Zanjari, N., Sadeghi, R. & Delbari A. (2019). Analysis of gender differences in time use among Iranian older adults. *Salmand: Iranian Journal of Ageing*, 13(5), 588-603. (In Persian)

نویسندگان

P.alai@Yahoo.com

پروانه علایی

استادیار گروه مطالعات خانواده، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید مدنی
آذربایجان، تبریز، ایران.

f.vajde@gmail.com

فهیمة وجدی

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مطالعات زنان، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.

